

OSMANLI ADLİ ISLAHAT ÇALIŞMALARININ BİR PARÇASI OLARAK VİLAYET-İ SELÂSE'DE ADLİ ISLAHATLAR HUSUSUNDAKİ GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF DEVELOPMENTS IN JUDICIAL REFORMS IN THREE PROVINCES AS A PART OF OTTOMAN JUDICIAL REFORM WORKS

Mehmet KÖSEOĞLU

Dr., Mehmetkoseoglu.balkan3@gmail.com

Öz

Osmanlı'nın Balkan Hıristiyan tebaası siyasi, ekonomik ve askeri alanlardaki gerilemenin yanı sıra milliyetçilik fikirlerinin de etkisiyle 19. yüzyılın başlarından itibaren yönetimden yana memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir. Bu memnuniyetsizliklerini öne sürerek ayrılıkçı faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) nihayetinde taraflar arasında Berlin Antlaşması (1878) imzalanmıştır. Bu tarihten sonra Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan devletleri tarihi geçmişlerini ve soydaşlarının nüfus sayısını öne sürerek Makedonya vilayetlerinin kendi sınırları içerisinde yer alması gerektiği iddiasında bulunmuşlardır. Balkan devletlerinden her biri Makedonya bölgesi ile ilgili politikalarında büyük devletler tarafından desteklenmiş ve kıskırtılmıştır. Böylece Makedonya coğrafyasını oluşturan Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri hem küçük Balkan devletleri hem de büyük devletlerin propaganda ve çatışma sahasına dönüşmüştür. Makedonya Sorunu olarak adlandırılan bu dönemde Osmanlı Hükümeti, Rumeli bölgesinin selameti için yoğun uğraş içerisinde olmuştur. Tanzimat Döneminde her alanda olduğu gibi Osmanlı hukuk ve adli teşkilatlanma hususunda da önemli yenilikler gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Hükümeti tarafından Makedonya vilayetlerinde çetelerle mücadele için askeri tedbirlere başvurulmakla birlikte adli islahat çalışmalarına hız verilmiş ve önemli adımlar atılmıştır. Ancak büyük devletler, 1903 yılında Mürzsteg programı çerçevesinde Makedonya'da jandarma ve daha sonrasında maliye alanlardaki islahatlar konusunda olduğu gibi 1907 yılı itibarıyla adli islahat çalışmalarının da kendi kontrolünde gerçekleştirilmesini Osmanlı Hükümetine teklif etmişlerdir. Söz konusu teklif Osmanlı hukuk bağımsızlığını ihlal edici nitelikteydi. Bu sebeple Osmanlı Hükümeti tarafından kendisine iletilen teklif endişeyle karşılanmış ve bunun gerçekleşmemesi için bütün diplomasi kanalları kullanılmıştır. Bu çalışmada Makedonya adli teşkilatlanmasının yeterlilik düzeyi irdelenmiştir. Bunun yanı sıra büyük devletlerin Makedonya vilayetleri adliye teşkilatı islahatı üzerinde kontrol sağlamaya yönelik girişimlerini akamete uğratmak isteyen Osmanlı Hükümetinin diplomasi çabaları açığa çıkarılmak istenmiştir. Bu amaçla başta Osmanlı arşiv vesikaları olmak üzere çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır.

Abstract

The Balkan Christian subjects of the Ottoman Empire expressed their dissatisfaction with the government from the beginning of the 19th century onwards, under the influence of nationalist ideas as well as the political, economic and military decline. They started to engage in separatist activities by citing their dissatisfaction. At the end of the Ottoman-Russian War (1877-1878), the Treaty of Berlin (1878) was signed between the parties. After this date, the states of Bulgaria, Greece and Serbia claimed that the Macedonian provinces should be included within their borders, citing their historical past and the population size of their compatriots. Each of the Balkan states was supported and provoked by the great powers in their policies regarding the Macedonia region. Thus, the provinces of Thessaloniki, Monastir and Kosovo, which make up the geography of Macedonia, turned into a propaganda and conflict area for both the small Balkan states and the big powers. During this period, called the Macedonian Problem, the Ottoman Government worked hard for the well-being of the Rumelia region. During the Tanzimat Period, important innovations were made in Ottoman law and judicial organization, as in every field. Although military measures were taken by the Ottoman Government to combat gangs in the Macedonian provinces, judicial reform efforts were accelerated and important steps were taken. However, the great powers proposed to the Ottoman Government that in 1903, within the framework of the Mürzsteg program, judicial reforms should be carried out under their control, as well as the reforms in the gendarmerie in Macedonia and later in the finance fields, as of 1907. The proposal in question was in violation of Ottoman legal independence. For this reason, the proposal sent to her by the Ottoman Government was met with concern and all diplomatic channels were used to prevent this from happening. In this study, the adequacy level of the Macedonian judicial organization was examined. In addition, it was aimed to reveal the diplomatic efforts of the Ottoman Government, which wanted to thwart the attempts of the great powers to gain control over the reform of the judicial system in the Macedonian provinces. For this purpose, various sources, especially Ottoman archive documents, were used.

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 27 Şubat 2025
Kabul edildiği tarih: 9 Mayıs 2025
Yayınlanma tarihi: 25 Aralık 2025

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 27 February 2025
Date accepted: 9 May 2025
Date published: 25 December 2025

Anahtar Sözcükler

Vilayet-i Selâse, Osmanlı Adli İslahatları; Makedonya Sorunu; Nizamiye Mahkemeleri; Osmanlı Diplomasisi

Keywords

Three Provinces; Ottoman Judicial Reforms; Macedonian Question; Nizamiye Courts; Ottoman Diplomacy

DOI

10.33171/dtcjournal.2025.65.2.19

Giriş

Millet Sistemi ile Gayrimüslim Tebaaya Sağlanan Adalet

İstanbul'un fethedilmesinden sonra Fatih Sultan Mehmed'in iradesi ile 1454 yılında "Ortodoks Millet" sistemi tesis edilmiştir. Osmanlı topraklarında yaşayan ve Ortodoks mezhebine bağlı bulunan Hıristiyanlar, merkezi İstanbul'da yer alan Rum Patrikhanesi dini idare çatısı altında birleştirilmiştir (Karpas, 2012, s. 67). Millet Sistemi daha sonra Musevilere, Ermenilere ve diğer bazı gayrimüslim unsurlara da tanınmıştır (Shaw, 2008, s. 85). Her millet, kendi uluslarından olan birer din adamı vasıtasıyla Patrikhane'ye bağlı olmak koşuluyla idare edilmiştir. Cemaat üyelerince seçilen, milletlerini yani etnik toplumlarını temsil eden ve ayrıca daha alt düzeydeki din adamlarından sayılan piskoposlar, Rum ya da Ermeni patriklerine karşı mensubu oldukları dini etnik cemaatlerini temsil etmişlerdir. Hıristiyan milletlerin dini mevzuları patrikler ve kendi kilise meclisleri tarafından değerlendiriliyordu (Bozkurt, 1996, s. 30).

Osmanlı idari teşkilatı çerçevesinde her millet dini, aile ilişkileri ve kültürel alanlarda kendilerini idare etme yetkisine sahip olmuşlardır. Buna rağmen milletlere mensup her birey hukuk, güvenlik, vergilendirme ve nizam ile ilgili bütün hususlarda devletin yegâne hukuk temsilcisi kadının yargı yetkisine tabi bulunmuştur. Patrikler, dini, hukuki ve mali giderlerini karşılamak amacıyla kendi cemaatlerinden vergi toplayabilirdi ve bu sayede her cemaatin kendi sorumluluğunda olan eğitim, hastane ve vakıf giderleri bu vergiler sayesinde karşılanırdı. Ancak patriklerin, ağır vergiler dayatmak suretiyle keyfi uygulamalarda bulunmamaları için devlet yetkilileri tarafından denetlenmeye tabi tutuldukları bilinmektedir (Bozkurt, 1996, s. 30).

Gayrimüslim her bir fert, padişahı dini bir otorite olarak görmemiş, sadece devletin nizam sağlayıcısı, kanun uygulayıcısı ve aynı zamanda kendi dini liderlerinin gayri ahlaki tutumlarına karşı koruyucu kişi olarak da telaki etmiştir. Millet Sistemi, padişahı gayrimüslim tebaasıyla direkt olarak muhatap olmasını engellemiştir. Bu sayede padişahın tarafsızlık konumu pekişmekle birlikte saygınlığı ve otoritesi artmıştır (Karpas, 2012, s. 68). Millet Sisteminin oluşturulmasındaki temel gaye devlet otoritesinin merkezden en ücra kesime kadar kesintisiz ve sağlıklı bir şekilde ulaştırılması olduğu ifade edilebilir (Güllü, 2018, s. 34). İslam dinindeki Zımmi hukuku kaidesiyle birleştirilerek oluşturulmuş olan Millet Sistemi sayesinde Osmanlı tebaası arasında birlik, beraberlik, saygı ve hoşgörü tesis edilebilmiş ve adalet ile yönetim gerçek hüviyetine kavuşmuştur (Ortaylı, 2002, s. 217).

Osmanlı Klasik Hukuk Sistemi

Osmanlı hukuk sistemi önceleri şeriat mahkemeleri, cemaat mahkemeleri ve konsolosluk mahkemeleri olarak teşkil ettirilmiştir (Saylan, 2016, s. 266). Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren bir yargı mekanizması mevcuttu ve şeriye mahkemeleri bu mekanizmanın önemli bir tamamlayıcısı olarak işlev görmüştür. Bu mahkemelerde Müslümanlarla ilgili her türlü davalar görülerek karara varılmıştır. Şeriye mahkemelerinde taraflar arasındaki hukuki uyuşmazlık bir karara bağlanmadıysa bu dava bir yüksek mahkemeye taşınırdı ki bu durumda itiraz mercii olarak Divan-ı Hümayun görev üstlenirdi. Bununla birlikte Çarşamba Divanı, Cuma Divanı ve İkinci Divan ile defterdar ve kazaskerlerin konaklarında kurulan divanlarda da davalar görülmekteydi (Seyitdanlıoğlu, 1999, s. 15).

Osmanlı'da Şer'i hukukun yanında örfi hukuk da uygulanmıştır. Örfi hukuk ile ilgili düzenlemeler "kanunname" adı altında gerçekleştirilmiştir. Klasik olarak adlandırılan dönemde birçok kanunnameler hazırlanmıştır. Bu kanunnameler şer'i hukuk ile birlikte varlık göstermiş ve onunla çatışmayacak biçimde hukuki alandaki boşlukları doldurmuştur. Örfi hukuk arazi ve bilhassa vergi hukuku alanında beliren ihtiyaçlara göre çıkarılan irade ve fermanlara dayanmaktaydı (Ceylan, 2021, s. 704).

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra gerçekleştirilecek reformlara kadar olan süreçte cemaat mahkemelerinin gayrimüslim milletlerin dini liderleri önderliğinde toplanan meclis niteliğinde olduğu söylenebilir. Bu mahkemelerde gayrimüslim unsurlar arasındaki davalar çözüme kavuşturulmuştur. Tanzimat Fermanı ilan edilinceye kadar cemaat mahkemelerini Şer'i mahkemelerden ayıran temel faktörlerin din farklılığı ve Millet Sistemi olduğu gerçeği idi. Millet Sistemi çerçevesinde her gayrimüslim unsur, bağlı bulunduğu cemaatin mahkemesinde yargılanırdı. Müslümanlar ile gayrimüslim cemaatler arasındaki hukuki farklılığının temel nedeni İslam hukukunun varlığı idi (İmamoğlu, 2019, s. 199). Bunların dışında konsolosluk mahkemeleri ise kapitülasyonlardan faydalanan yabancı uyruklu kimseler arasında meydana gelen anlaşmazlıkları ele almıştır (Saylan, 2016, s. 266).

Araştırmanın Problem Durumu, Amaç ve Yöntemi

Osmanlı'nın son 30 yılına tekabül eden zaman diliminde Makedonya bölgesine kargaşa ve çatışma ortamı hâkim olmuştur. Böyle bir ortamda bölgedeki adliye teşkilatının yeterlilik düzeyi ve bölgede gerçekleştirilmek isten adli ıslahatlar hususundaki gelişmelerin nasıl bir seyir izlediği soruları çalışmanın problem durumunu oluşturmaktadır. Çalışmada söz konusu sorulara cevap bulmak

amaçlanmış olup bu çerçevede konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla başvurulmuş temel araştırma kaynakları Osmanlı arşiv vesikaları olmuştur. Teferruatlı tarama sonucu belirlenen belgeler okunup titiz bir değerlendirme ve analize tabi tutulmuştur. Konu ile ilgili güncel ve nitelikli araştırma eserlere başvurulmak suretiyle çalışmanın daha objektif ve kapsayıcı olması sağlanmıştır.

Osmanlı'da Tanzimat Süreci Adli İslahatları

Avrupa devletlerinde çağın gereklerine uygun olarak kanunlaştırma hareketleri 19. yüzyıl itibariyle hız kazanmış ve bu alanda önemli ilerlemeler kaydedilmişti. Bu dönemde Osmanlı hukuk sisteminde de önemli aksaklıklar ve ihtiyaçlar tespit edilmiş, çağın ihtiyaçlarını karşılayacak hukuki düzenlemelere başlanması lüzumu hissedilmiştir (Aydın, 2014, s. 263). Osmanlı'nın içinde bulunduğu iktisadi, sosyal ve hukuki çöküşün önüne geçmek amacıyla Sultan Abdülmecid tarafından 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Mensubu olduğu mezhep ve dine bakılmaksızın bütün Osmanlı vatandaşlarının can, mal, ırz ve namuslarının emniyeti güvence altına alınmıştır (BOA, Y.PRK.AZJ 6/9, H 29/12/1299).

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile birlikte bu dönemden itibaren Millet Sistemi çerçevesinde meydana getirilmiş olan tebaa ayrımının ortadan kaldırılması arzusu hâkim olmuş ve böylece "Osmanlı vatandaşlığı" bilinci yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bundan böyle Osmanlı'nın tüm vatandaşları arasında eşitlik sağlanacağı, din ya da mezhep farkının hukuk alanında üstünlük sağlamayacağı ve din ile ırk ayrımı gözetilmeksizin bütün vatandaşlar için geçerli olan bir hukuk sistemi oluşturulacağı yeni devir başlamıştır. Bu sayede tüm Osmanlı vatandaşları aynı hak ve özgürlüklere sahip olmakla birlikte aynı sorumluluklardan yükümlü olacaktır. Böylece gayrimüslimlerin hukuki durumları iyileştirilmeye çalışılmıştır (İmamoğlu, 2019, s. 200).

Tanzimat döneminde klasik Osmanlı mahkeme sistemi önemli oranda değiştirilerek çok dereceli ve birçok hâkimden oluşan yeni bir adliye teşkilatı tesis edilmeye başlanmıştır. Böylece ilk olarak klasik Osmanlı mahkemelerinin dışında ticaret mahkemeleri kurulmuştur. 1847 ile 1848 yıllarında düzenlenen iki nizamname ile bu mahkemenin kapsamı genişletilerek karma ticaret mahkemelerine dönüşümleri sağlanmıştır. Bu mahkemeler, Ticaret Nazırı ya da yardımcısının başkanlığında olmak üzere 14 üyeden oluşmaktaydı. Üyelerin 7'si Osmanlı tebaasından ve diğer 7'si ise imparatorlukta yaşayan yabancı tacirlerden seçilmiştir. 1860'ta "Ticaret Kanunnâme-i Hümayunu'na Zeyl" ile başta İstanbul olmak üzere

çoğu bölgelerde her türlü ticari davalara bakmakla mükellef ticaret mahkemeleri tesis edilmiştir (Aydın, 2014, s. 263).

Ticaret mahkemelerinden başka 1864 yılında çıkarılan “Vilayet Nizamnamesi” ile birlikte vilayet, sancak ve kaza istinaf ve bidayet mahkemeleri meydana getirilmiştir. Vilayetlerde bir müfettiş-i hükkâm ya da daha sonra merkez naibinin başkanlığında 3’ü Müslüman, 3’ü gayrimüslim üye ve aynı zamanda biri de Hükümet tarafından atanan memurdan oluşmak üzere Divan-ı Temyiz teşkil edilmiştir. Sancaklarda yine hâkimin başkanlığında Divan-ı Temyiz ile aynı üyelerden müteşekkil Meclis-i Temyiz kurulmuştur. Kazaların her birinde ise Müslüman ve gayrimüslim 3 üyeden oluşan dava meclisi yani Meclis-i Deâvi tesis edilmişti ki bu üyelerin başkanlığında hâkim bulunuyordu. Meydana getirilen bu mahkemelere genel itibariyle “Nizamiye Mahkemeleri” adı verilmiştir. 1868 yılında Divan-ı Ahkâmı Adliye kurularak diğer mahkemelerin temyiz mercii olarak vazife görmeleri sağlanmıştır (Aydın, 2014, s. 263). Nizamiye mahkemeleri adı verilen bu mahkemelerin yetki ve vazifelerinin belirlenmesinde daha ziyade koşullar ve ihtiyaçlar göz önünde bulundurulmuştur. Devlet idarecilerinin keyfi uygulamalarının önüne geçilmesi ve şer-i mahkemelerinin yetersiz kaldığı durumların düzeltilmesi için bu mahkemelerin ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır (Aksoy, 2023, s. 786). Bu dönemde Osmanlı adliyesi alanında meydana getirilen yenilik ve ıslahatlar, devletin genel adliyesinin bir bütün olarak işleyişine destek olmuş ise de arzu edilen neticeler elde edilememiştir (BOA, Y.PRK.AZJ 6/9, H 29/12/1299).

Şer’iyye Mahkemeleri’nin yanında ceza, hukuk ve ticaret mahkemelerinden oluşan Nizamiye Mahkemeleri’ne atanmak için fıkıh geleneğine ve gerekli hukuk bilgisine vakıf kişilerin bulunamaması sebebiyle hâkimlerinin uygulayabileceği yasaların hazırlanması lüzumu ortaya çıkmıştır. 1850 yılında çıkarılan Ticaret kanunu yürürlükte bulunuyor olsa da kefalet, rehin, havâle ve vekâlet sözleşmeleri hakkındaki birtakım davaların hukuki incelikleri hususunda önemli meseleler vuku bulmuştur. Bununla birlikte Hanefi mezhebinde neredeyse her hususta muhtelif içtihatların mevcut olması hasebiyle bu içtihatlar arasından en doğru ve tatbik edilmeye uygun olanını belirlemek durumunda olan kadılar zorluk çekmişlerdir (Ceylan, 2021, s. 710). Nitekim içinde bulunulan dönemde mevcut ekonomik, siyasi ve hukuki koşullar dolayısıyla bir hukuk kanunu hazırlanması gerekliliği apaçık bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır.

Hukuk ve adliye teşkilatı hususundaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla 1868 ile 1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığını yaptığı bir komisyon tarafından yeni adliye ve ceza kanunları açıklanmıştır (BOA, Y.PRK.AZJ 6/9, H 29/12/1299). Mecelle-i Ahkam-ı Adliye olarak adlandırılan kanunun birinci cildi bastırıldıktan sonra 1873 yılının Mart ayı başında Padişah'a arz edilmiştir (BOA, A.MKT.MHM 449/30, H 05/01/1290). Ahmet Cevdet Paşa, 1876 yılına kadar Mecelle'nin 16 kitabını tamamlamıştı ve bu hukuk kanunu Cumhuriyet ilan edilinceye kadar Osmanlı'da yürürlükte kalmıştır. Cevdet Paşa'ya göre Mecelle, Müslüman tebaa için dince bağlayıcı şeriat, gayrimüslim halk için ise devletçe bağlayıcı kanun niteliğine haiz idi (Berkes, 2016, s. 226-227). Türk ve İslam hukuk tarihinde Ahmet Cevdet Paşa önderliğinde hazırlanan Mecelle'nin önemli bir yeri vardır. Nitekim Mecelle Osmanlı'da hazırlanan ilk hukuk kanunu olma özelliğini taşımaktadır. Bu kanunun hazırlanmasından önce kadıların uymakla ya da takip etmekle yükümlü oldukları resmi bir kanun bulunmamaktaydı. Osmanlı'da Hanefi mezhebi resmi mezhep hüviyetine sahipti ve Hanefi mezhebinde kaleme alınan hukuk eserleri hem medreselerde okutulmakta hem de kadıların yürürlük ve bilgi kaynağını oluşturmaktaydı. Anlaşılacağı üzere fıkıh eserleri hukuk kanunu alanındaki boşluğu doldurmuştur. Bilhassa Fatih Sultan Mehmed döneminden Kanuni Sultan Süleyman dönemine değin Molla Hüsrev'in Dürerül-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm'ı ve bu dönemden Mecelle'ye kadar olan devirde ise birçok fıkıh eserleri ile fetva mecmuaları yanı sıra İbrahim Halebi'nin kaleme aldığı Mültekâ'l-ebhur'u adlı eseri yarı resmi mahiyette kadıların en sık başvurduğu yürürlük kaynağı olmuştur (Aydın, 2014, s. 261).

Mecelle Kanunu en nihayetinde Nizamiye Mahkemeleri'nin usul yasası ihtiyacını karşılamak amacıyla hazırlanmıştır. Aile ve miras hukuku Şer'iyye Mahkemeleri'nin sorumluluk alanına dâhildi. Bu mahkemeler Şeyhülislam'la bağlı iken Nizamiye Mahkemeleri ise Adliye Nazırlığına tabi idi. Dolayısıyla Adliye Nazırlığı da kendi yetki alanında bulunan Nizamiye Mahkemeleri'nin ihtiyaçlarını öncelikli tutmak durumundaydı (Ceylan, 2021, s. 714).

Osmanlı adliyesi alanında yeniliklerin gerçekleştirildiği bu son evrede adliye teşkilatlanmasına hız verilerek bu çerçevede yeni vilayet mahkemeleri tesis edilmiştir. Toplumların birlik ve dirliğinin bozulması durumunda büyük bir felaketin meydana gelmesinin kaçınılmaz olduğunun farkında olan hükümet yetkililerine göre bu yeni adli düzenlemelerle birlikte mülkiye memurlarının adliye işlerine müdahalelerine kati

surette engel olunmuş ve eksiklikler giderilmiştir. İlk olarak müdde-i umumiler¹ ile muavinleri tayin olundu. Adliye düzenini soruşturmak amacıyla İstanbul'da adliye müfettişleri tayin edilmiştir. Hükümet yetkililerine göre bu sayede adliye alanında her bir eksiklik tamamlanmış olup hiçbir şeye ihtiyaç kalmamıştır. Ayrıca bu icraatlar bütün din ve devlet düşmanlarını şaşkırtmış ve mahcup bırakmış, iç ve dış düşmanlar Osmanlı adliyesi aleyhinde bir kusur bulamayıp ancak fesatlık yapmaktaydılar. Adliye teşkilatı tesis edildikten sonra bu teşkilatın istikbali ve eğitimli memurların yetiştirilmesi için hukuk mektebi kurulmuştur. Hukuk mektebinin talebelerinin İslam kaideleri ve batı hukuk ilmine vâkıf kimseler olarak yetiştirilmeleri amaçlanmıştır. İdarecilerin aktardığına göre Mektebin muallimleri şeriat, Osmanlı nizamına vâkıf ve batı ilmini yakın takip eden kişiler olan Cevdet Paşa, Nafia Nazırı Hasan Fehmi Efendi, evkaf müfettişi Ömer Efendi, ticaret mahkemesi reisi İsmail Bey ile Baş Müdde-i Umumi Kostaki Efendi gibi sadık devlet adamlarından oluşmuştur (BOA, Y.PRK.AZJ 6/9, H 29/12/1299).

Taşra mahkemelerine çok sayıda müdde-i umumi ve muavinlerinin bir kerede tayin edilmesi lüzumu hissedilmiştir. Hukuk mektebinde tahsil etmiş yeteri kadar kişi bulunduğu takdirde bunlar içerisinde en iyilerinin imtihana tabi tutulduktan sonra taşra mahkemelerine tayin edilmesi planlanmıştır. Bu sebeple teşkil edilen mahkeme kanununun 46. maddesi gereğince Adliye Nazırı ve müsteşarı, temyiz mahkemesi veya istinaf mahkemesi başkanları ile temyiz mahkemesi daire azasından birer kişiden oluşan imtihan komisyonu oluşturulmuştur (BOA, Y.PRK.AZJ 6/9, H 29/12/1299).

Müdde-i umumiler ile muavinlerinin kanunla belirlenen vazifesi, suçların araştırılması ile ayrıştırılması ve düzene karşı gelen kimseler aleyhinde dava açılmasını sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu vazifeye daha sonraları adliye hesap işleri ile diğer adliye işlerinin yazışmalarına aracılık etmek de ilave edilmiştir. Ancak sonradan eklenen vazifelerin müdde-i umumiler ile muavinlerinin asıl görevlerine engel teşkil edeceği ve bir takım suistimale yol açacağı düşünülerek diğer adliye memurlarının bu işler ile görevlendirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Vilayetlerdeki bütün adliye memurlarının durumunu belirlemek, adliye işlemlerinin en güzel biçimde ilerlemesini sağlamak ve nezaret ile adliye işlerinin işleyişine mâni olan durumları ortadan kaldırmak amacıyla her vilayette bir müfettiş bulundurulması

¹ Müdde-i Umumiler günümüz savcılık makamına tekabül etmektedir. Müdde-i umumilik makamının tarihsel gelişimi ile ilgili bilgi için bkz. (Özkorkut, N. Ü. (2016). *Osmanlı Hukukunda Müdde-i Umumilik*. Ankara: Turhan Kitabevi).

mahkemeler kanunu hükümleri arasında yer almıştır. Bu müfettişlerin bütünüyle hukuk ve ceza kaideleri erbabından olmaları gerekmektedir. Bu da onların nizamiye mahkemelerinde uzun süre bulunarak liyakat sahibi ve işin ehli olmaları ile sağlanabilirdi. Ancak 1882 yılına gelindiğinde her nasılsa vaktiyle tayin olunmuş olan adliye müfettişlerinin çoğunun bu niteliklere sahip olmadıkları anlaşılmıştır. Bundan sonra müfettişliklere ya temyiz mahkemesi azalığından ya İstanbul istinaf mahkemesi reisi ve azalığından ya İstanbul bidayet mahkemesi başkanlıklarından ya da bunlara muadil adliye memuriyetlerinde bulunmuş kişilerden tayin edilmesi uygun olacağı yönünde kararlar alınmıştır (BOA, Y.PRK.AZJ 6/9, H 29/12/1299).

Adliye ıslahatı hakkında görüşlerin beyan edildiği 1882 tarihli bir layihada şu sözler sarf edilmiştir:

Padişah tarafından kabul edilen adliye ıslahatı sayesinde yabancı devlet temsilcileri Osmanlı adliyesinin sürekli bir ilerleme gösterdiğini hayranlıkla ifade etmektedirler. Yeni düzen mülkiye memurlarının adliyeye müdahalede bulunmalarına engel teşkil ettiğinden bazı memurlar adliye teşkilatı aleyhinde ifadelerde bulunuyorlar. Zira bunlar, Padişah iradesiyle tesis edilmiş bir kanun ve nizam aleyhine hareket etmektedirler. Osmanlı topraklarındaki eski nizamsızlıktan istifade etmeye alışkın olan yabancı konsoloslar bazı mülkiye memurlarıyla ittifak edip adliye üzerinde daha önce elde etmiş oldukları nüfuzlarını kaybettiklerinden şimdiki hal ve nizamdan hoşnut olamamaktadırlar (BOA, Y.PRK.AZJ 6/9, H 29/12/1299).

Osmanlı'da bu dönemde hukuk alanında kanunnameler hazırlama faaliyetlerinde batı devletlerinin birtakım baskı ve etkisinden bahsedilebilir. Nitekim Osmanlı topraklarını kendileri için büyük bir pazar olarak gören bu devletler, ticaret kanunu ve onun boşluklarını tamamlayan medeni kanunu ile bu kanunların uygulanacağı ticaret mahkemelerinin şekillenmesinin kendi istekleri doğrultusunda gerçekleşmesini istemişlerdir. Bununla birlikte gayrimüslimlere kamu hukuku alanında birtakım haklar verilmesini temin ederek bu azınlıkların gözünde kendi itibarlarını artırmak ve bir yandan da bu faaliyetler ile Osmanlı'nın içişlerine karışma fırsatını yakalamak niyetinde olmuşlardır. Ayrıca kendi kanun ve hukuki yapılarını Osmanlı'ya dayatarak hukuki ve siyasi prestij elde etmeyi hedeflemişlerdir (Aydın, 2014, s. 267).

Makedonya Sorunu Kapsamında Avrupalı Büyük Devletlerin Makedonya’da Islahat Faaliyetleri

Büyük devletler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı’nın Balkan coğrafyası ve dolayısıyla Makedonya¹ bölgesi ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Rusya’nın Panslavizm politikası doğrultusunda Balkanları kontrolü altına almak istemesi, Avusturya-Macaristan’ın Selanik limanı vasıtasıyla Akdeniz’e çıkış yolu araması, İtalya’nın Adriyatik sahillerine ulaşmak arzusunda bulunması, Almanya’nın doğuya doğru açılma politikası benimsemesi ve İngiltere ile Fransa’nın Osmanlı toprakları üzerinde rekabet halinde olmaları bu yakın ilgilerinin kaynağını oluşturmuştur. Bunun yanı sıra 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Berlin Antlaşması’nın imzalanması ile birlikte Bulgarların *Büyük Bulgaristan*, Yunanistan’ın *Hellen* ve Sırbistan’ın ise *Eski Sırbistan*’ı diriltme politikaları çerçevesinde Makedonya coğrafyası üzerinde hak iddiasında bulunmaları Osmanlı diplomasisini derinden etkileyecek ve 35 yıl sürecek *Makedonya Sorunu*’nun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Yarcı, 2013, s. 78).

Rekabet ve çatışma ortamına dönüşen Makedonya’da Rusya ve Avusturya-Macaristan devletlerinin başını çektikleri büyük devletler tarafından uygulanmak istenilen reformların ilk dönemi 1878-1903 yılları arası olduğu söylenebilir. Bu dönem, Osmanlı Hükümetine reformların yapılmasının tavsiye edildiği ve dolayısıyla söz konusu devletlerin uygulanacak reformları bizzat kontrol etme teşebbüsünde bulunmadığı dönemdir (Bayraktar, 2014, s. 14). Bulgar komitelerinin 1902 yılının bahar aylarına doğru amaçlarına ulaşmak amacıyla karar kıldıkları yöntem Makedonya’da ikamet eden Müslüman toplumlara meydana getirecekleri eylemlere karşılık vermeye mecbur bırakarak bölgede bir çatışma ortamının hâkim olmasını temin etmekte. Söz konusu atmosferin oluşması durumunda Avrupa kamuoyu dikkatini bölgeye yoğunlaştıracak ve Bulgar yanlısı politika benimseyen devletler harekete geçecekti. Böylece büyük güçler, ortak bir politikadan hareketle Osmanlı Hükümetini Makedonya vilayetlerinde reform faaliyetlerine girişmeye zorlayacaklardı (*BOA, Y.A.HUS 426/66, H 17/12/1319*). Bu doğrultuda Bulgar komiteleri, 23 Eylül 1902 tarihinde Cuma-i Bâlâ kazasında isyan girişiminde bulunmuştur. Zelesnika isiminde bir köyde patlak veren isyan kısa süre içerisinde Gradevo ve Şerbinova

¹ Osmanlı Devleti, Avrupalılar tarafından sıkça telaffuz edilen Makedonya tabirini kullanmamaya özen göstermişti. Bu husus Osmanlı arşiv vesikalarında da göze çarpmaktadır. Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerini kapsayan bölge için daha ziyade Vilayet-i Selâse ya da Rumeli tabiri kullanılmıştır. Çalışmamızda bölgeye kimi zaman Makedonya, kimi zaman da Vilayet-i Selâse denilmiştir.

karyelerine de sıçramış olmasına rağmen Osmanlı kuvvetleri tarafından isyan daha fazla yayılma alanı bulmadan bastırılmıştır (Adanır, 2001, s. 162). Cuma-i Bâlâ isyanından sonra Rusya ve Avusturya-Macaristan hükümetleri tarafından Makedonya vilayetlerinde tatbik edilmesi amacıyla Osmanlı'ya Viyana Reform Programı dayatılmıştır. Programda genel itibariyle Osmanlı Hükümeti tarafından atanmış olan Rumeli Umumi Müfettişinin kalıcı görev yapması ve iki devletin onayı olmadan görevden alınmaması, müfettişin saraydan izin almadan güvenlik tedbirlerini uygulaması ve jandarma işleyişinin düzenlenmesi amacıyla uzmanların istihdam edilmesinden ibaretti. Ancak Makedonya'nın Müslüman bir vali tarafından idare edilecek olması Bulgarları memnun etmemiştir (Selahaddin, 1915, s. 30).

Bulgar komiteleri tarafından 1903 yılının Ağustos ayında Manastır vilayetinde tertiplenen "İlinden" isyanından sonra Mürzsteg Planı kapsamında Osmanlı'nın vilayet-i selâse olarak tabir ettiği Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde özellikle de jandarma alanında ıslahatların tatbik edilmesine girişilmiştir. Avrupalı devletler, bu dönemde Makedonya vilayetlerine atadıkları temsilciler vasıtasıyla kontrol mekanizması kurmuşlardı (Bayraktar, 2014, s. 14). Buna göre Drama sancağına bağlı bütün kazaların sorumluluğu İngiliz zabitan Miralay Ferhulim'e, Serez sancağına bağlı bütün kazaların yetki alanı Fransız zabitan Miralay Veran'e, Selanik sancağına bağlı Gevgili, Ustrumca, Vodina, Toyran ve Tikveş kazalarının sorumluluğu Rus zabitan Cezal Şutak'a, Manastır vilayetine bağlı Pirlepe, Kesriye, Kırçova ve Ohri kazalarının yetki sahası da İtalyan zabitan Miralay Sinyorile'ye ve Kosova vilayetine bağlı Üsküp, Koçana, Osmaniye, Karatova, Radovişte, İştib, Kumanova ve Planka kazalarının sorumluluğu Avusturya-Macaristan zabitanı Miralay Kont Salisi'ye ayrılmıştı (BEO. 2342/175631). Bunun yanı sıra bir Alman zabiti de jandarma mektepleri müfettişliği için görevlendirilmişti. Bu yabancı zabitlerin kumanda etme yetkileri yoktu (Danişmend, 1961, s. 347). Mürzsteg Programının 4. maddesinde Makedonya vilayetlerinde idari ve adli teşkilatın yerel ihtiyaçlara cevap verecek biçimde düzenleneceği açıklaması da yer almıştır. Bununla birlikte idari ve adli birimlerinde Hıristiyanların da istihdam edileceği belirtilmiştir (Dikici, 2010, s. 82).

Rumeli Umumi Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa¹, 4 Kasım 1903 tarihinde Yıldız Sarayı'na göndermiş olduğu telgrafında Kosova vilayetinde 32 ve Manastır vilayetinde 24 Hıristiyan polisin tayin edilme işlemlerinin tamamlandığını, Selanik vilayetinde ise istihdam edilmesi gerekli 48 polisten 40'nın tayininin gerçekleştiğini ancak Hıristiyan halklardan talep olmaması sebebiyle 8 kişinin tayin edilmesinin eksik kaldığını ifade etmiştir. Hilmi Paşa, söz konusu vilayetlerde istihdam edilmesi kararı verilen Hıristiyan jandarmalar ile ilgili olarak da açıklamalarda bulunmuştur. Paşa, Hıristiyanlardan olmak üzere Kosova'da 542 ve Manastır'da ise 440 jandarmanın istihdam edilmesinin planlandığını, ancak komitelerin türlü baskıları sonucunda Hıristiyan ahaliden yeteri kadar talep gelmediğini söylemiştir. Buna rağmen bu zamana kadar her iki vilayette Hıristiyan jandarma sayısının toplamının 289 sayısına ulaştığını ve yakında hedeflenen tayinlerin tamamlanacağını belirtmiştir. Bunun yanı sıra Selanik'te istihdam edilecek 435 Hıristiyan jandarmadan 291'inin kaydedildiğini de açıklamıştır (BOA, Y.PRK.MK 16/89, H 13/08/1321).

Büyük devletler tarafından Makedonya'da idari alanda ve jandarmanın yeniden düzenlenmesi hususunda yürürlüğe konulan çalışmalardan sonra Makedonya maliyesi alanında da ıslahatlar gerçekleştirilmek istenmiştir. Söz konusu devletler, 1905 yılında "Mali Murakabe Komisyonu" kurarak Makedonya vilayetlerinde mali kontrolün sağlanması için bir program hazırlamışlardır. Osmanlı Hükümeti, bu kontrolün gerçekleşmemesi için yoğun çaba sarfettiyse de Almanya dışındaki diğer Avrupalı devletlerin gözdağı vermek amacıyla Limni ve Midilli adalarına asker çıkarmasıyla bu çabalar sonuç vermemiştir. Nihayetinde Osmanlı Hükümeti 4 Aralık 1905 tarihinde bu programı kabul etmek durumunda kalmıştır. Böylece Avrupalı devletler Makedonya'nın gelir ve giderleri üzerinde söz sahibi olmaya başlamıştır. (Koltuk, 2024, s. 76). Sultan II. Abdülhamid'in buyruğuyla 1905 yılının Aralık ayında "Rumeli Vilayât-ı Selase Umur-ı Maliyesine Dair Nizamname" yürürlüğe girmiştir. 15 maddeden oluşan nizamnamede Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri için her yıl bütçe hazırlanacağı vurgulanmıştır. Bununla birlikte vergi ve tekaliflerden elde edilen gelirler dahil bütün gelirlerin merkez vilayet olarak kabul gören Selanik'teki Osmanlı Bankası şubesine teslim edildikten sonra öncelikli olarak askeri ve mülki kesimlere ait ödemeler de dahil olmak üzere yerel idarenin ihtiyaçlarına tahsil edileceği belirtilmiştir (Köseoğlu, 2024, s. 482).

¹ Büyük devletler Rumeli'de reform taleplerinde buldukları sırada Osmanlı Hükümeti tarafından onların olası müdahalelerinin önüne geçmek için 1902 yılının sonuna doğru Rumeli Umumi Müfettişliği tesis edilmiştir. Hüseyin Hilmi Paşa ise Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinden sorumlu tutulmak koşuluyla Rumeli Umumi Müfettişi olarak atanmıştır (Özdağ, 2014, s. 150).

Büyük Devletlerin Vilayet-i Selâse'de Adli İslahat Talepleri Karşısında Osmanlı Diplomasisi

Büyük devletler tarafından Makedonya vilayetlerinde adli alanında da ıslahatlar gerçekleştirilmek istenmiştir. Nitekim Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya hükümetlerinin Rumeli vilayetleri ve özellikle de Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinde adliye ıslahatına başlanması hususunda bir hazırlık içerisinde olup görüşmeler gerçekleştirdiği bilgisi 1906 yılının Aralık ayı başında Osmanlı Hükümet yetkililerine iletilmiştir. Bu bilgiye göre Viyana ve Petersburg kabineleri, İstanbul'da bulunan sefirlerine talimat vererek bu vilayetlerde uygulanması için adliye ıslahat layihaları hazırlamalarını istemişlerdir (BOA, Y.A.HUS 507/140, H 21/10/1324). Avusturya ve Rusya hükümetlerinin Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinde uygulamaya geçirmek istedikleri adliye ıslahatına diğer büyük güçleri dâhil etmek için bu ülkelere de teklif götürecekleri duyumları alınmıştır (BOA, Y.PRK.EŞA 49/77, H 09/09/1324). Bu minvalde istihbarat bilgisinin alınmasından sonra 08 Aralık 1907 tarihinde Sadrazam Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa tarafından Osmanlı Roma sefirine bazı talimatlar iletilmiştir. Verilen bu talimatlar doğrultusunda Roma sefirinden söz konusu vilayetlerde adliye teşkilatı konusunda gerekli ıslahatların gerçekleştirilmiş olduğu, fakat birtakım eksikliklerin ajan siviller tarafından belirlenmesi durumunda umumi müfettişlikçe hassas davranılarak eksikliklerin tamamlanılmasına gayret gösterileceği hususunun ilgili devletlere iletilmesi istenmiştir. Sadrazam, böylece adliye teşkilatı ıslahatına girişmek arzusunda bulunan devletlerin bu tür bir teklifte bulunmalarına mâni olmayı amaçlamıştır (BOA, Y.A.HUS 507/140, H 21/10/1324). Mehmed Ferid Paşa, bir taraftan Avrupa ülkelerinin başkentlerinde görev yapmakta olan sefirlere nasıl bir tutum sergilemeleri konusunda nasihatlerde bulunurken diğer yandan da Hariciye Nezaretine adliye ıslahatına ilişkin bir teklifin gerçekleşmemesi için her türlü çabayı göstermeleri gerektiğini izah etmekteydi (BOA, Y.A.HUS 507/87, H 02/10/1324).

Osmanlı Hükümeti, Avrupalı devletlerce teklif edilen adliye ıslahatının sadece fikir aşamasında kalıp ete kemiğe bürünmesinin önüne geçmek için birçok yönde diplomasisi ve engelleme faaliyetlerinde bulunmuştur. Mehmed Ferid Paşa tarafından birkaç yıl öncesinden tatbik edilmek üzere hazırlanmış olan ve Rumeli vilayetleri adliye teşkilatına yönelik gerekli görülen düzenlemeleri ihtiva eden layihaların birer nüshasının İstanbul'da bulunan yabancı sefirlere diplomatik bir nezaketle sunulması planlanmıştır. Bununla birlikte Avrupa kamuoyunun dikkatinin Osmanlı Hükümeti kararıyla başlanılmış bulunan adliye teşkilatı düzenlemelerine çekilmesi gayesiyle

Avrupa gazetelerinde makaleler yazdırılması da başvuru girişimlerden biri olmuştur (BOA, BEO 3015/226063, H 03/02/1325).

Osmanlı idarecilerinin batılı güçler tarafından ileriye sürülen adliye teşkilatına ilişkin ıslahat girişimlerini sekteye uğratmak ve hiç olmazsa sürüncemede bırakılması amacıyla yürüttüğü bütün uğraşlarına rağmen İngiltere Dışişleri Müsteşarı ile Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Alois Lexa von Aehrenthal arasında 1907 yılında bir görüşme gerçekleşmiş ve bu görüşmeye “Eischel Mülakatı” adı verilmiştir. Bu mülakatta her iki hükümet, Makedonya ıslahatları hususunda atılacak olan adımları ve takip edecekleri politikaları müzakere etmiştir. Müzakereler sonucunda taraflar arasında mutabakat sağlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Tesis edilen bu mutabakat Avrupa kamuoyunda ilgiyle karşılanmış ve böylece Makedonya sorununa farklı bir açıdan yaklaşılacağı beklentisi hâsıl olmuştur. Ayrıca Avrupa kamuoyunun bundan böyle Avusturya-Macaristan ile Rusya devletlerinin adliye ıslahatını uygulamaya geçirmek hususunda yüz yüze kaldıkları engellerin bertaraf edileceğine dair ümidi pekişmiştir (Köseoğlu, 2024, s. 486).

Eischel görüşmelerinin gerçekleşmiş olması İngiltere'nin Rusya ile Avusturya-Macaristan devletleri tarafından öne sürülen Rumeli vilayetleri adliye ıslahatı teşebbüsünü desteklediği izlenimini uyandırmıştır. Ayrıca İngiltere'nin bu girişimleri kendi Balkan çıkarlarına uygun bulduğu için dâhil olmaya karar verdiği haberleri Avrupa gazetelerinde yer almaya başlamıştır. Nitekim İngiltere, Rusya ve Avusturya devletlerinin adliye ıslahatına başlanması konusunda anlaşmaya vardıkları ve İtalya'nın dâhi ıslahat içeriğini kabul ederek bu ittifak içerisinde yer almaya sıcak baktığı duyumları alınmaktaydı (BOA, Y.A.HUS 514/70, M 16/08/1907). Alman gazeteleri tarafından ileri sürülen iddialara göre büyük güçler, Makedonya'da jandarma tensikatında olduğu gibi adli ıslahat düzenlemesinin de İtalya'nın sorumluluğunda olması gerektiği düşüncesine sahip olmuşlardır (BOA, Y.PRK.AZJ 53/130, H 15/07/1325).

Avrupa kamuoyunda Rusya, Avusturya ve İngiltere hükümetleri tarafından hayata geçirilmeye çalışılan Rumeli adliye ıslahatı tartışılırken bu tartışmalarda ıslahat programının Balkan devletleri ile Osmanlı Hükümeti nezdinde memnuniyetle karşılanacağı yönünde görüşlerin beyan edildiği anlaşılmaktadır. Osmanlı Hükümetinin programa sıcak bakacak olmasının gerekçesi olarak da bu sayede Rumeli topraklarında barış ve huzurun sağlanacak olması dolayısıyla Osmanlı'nın menfaat elde edeceği düşüncesi belirtilmiştir (BOA, Y.A.HUS 514/70, M 16/08/1907).

Rusya ve Avusturya-Macaristan devletlerinin İstanbul'da görev yapmakta olan elçileri, burada bulunan diğer Avrupalı devletlerin elçilerine 1907 yılının Ağustos ayında "Vilâyet-i Selâse Adliye Layihası"nı sunmuştur (BOA, BEO 3136/235136, H 14/07/1325). Büyük güçlerce Makedonya adliye ıslahatı için layiha hazırlığı içerisinde olduğu ihbarının alınmasından sonra Osmanlı Hükümetinin Almanya Dışişleri Bakanı aracılığıyla Rusya ve Avusturya-Macaristan hükümetleriyle görüşerek onları bu teşebbüslerinden geri adım atmak için ikna etmeye gayret gösterdiği anlaşılmaktadır (BOA, Y.A.HUS 514/110, H 27/07/1325). Hükümet tarafından bu teşebbüslerde bulunulurken 1907 yılının Eylül ayında Rusya Dışişleri Bakanı, Neue Freie Presse gazetesi muhabirleri ile bir mülakat gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakanı, açıklamasında Rumeli vilayetlerinde hayata geçirilmek istenen adliye tensikatının amacına uygun olarak gerçekleştirileceği dolayısıyla Padişah'ın hükümranlık hukukuna aykırı hareket edilmemiş olunacağını ifade etmiştir (BOA, HR.SYS 219/29, M 13/09/1907).

Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri için uygulanmak istenen adli ıslahata ilişkin bir hazırlık yapıldığı artık bir duyum olmaktan çıkmış ve apaçık bir gerçek olarak Osmanlı Hükümeti karşısında durmaktaydı. Bu gerçekle yüz yüze kalan Hükümet, söz konusu vilayetlerdeki adliye teşkilatının mevcut durumu, bu hususta daha önce tamamlanan ve ileride gerçekleştirilmesi planlanan düzenlemeler ile ilgili alınan kararları içeren birer tahrirat ve muhtırayı 1907 yılının Eylül ayında büyük devletlerin başkentlerinde vazife görmekte olan Osmanlı sefirlerine ve bu devletlerin İstanbul'daki temsilcilerine iletmiştir (BOA, Y.A.HUS 515/33, H 05/08/1325). Hükümetin böyle bir tahrirat sunmasındaki amaç kendileri tarafından tatbik edilen icraatlar dolayısıyla büyük güçleri Makedonya vilayetlerindeki adliye düzenine ilişkin yapabilecekleri ve ilave edebilecekleri bir şey kalmadığına ikna etmekten başka bir şey değildi. Bu tahriratın içeriğine bakıldığında Hükümet tarafından Makedonya vilayetlerindeki adliye teşkilatı konusunda mevcut koşullar ve şimdiye kadar gerçekleştirilmesinde muvafık olunan düzenlemeler hakkında açıklamalarda bulunulmadan önce bölgedeki siyasi koşullar sebebiyle buradaki adli teşkilatının oldukça kötü etkilendiğinden bahsedildiği görülmektedir. Tahriratta açıkça ifade edildiği üzere Balkan devletleri tarafından Kosova, Selanik ve Manastır vilayetlerinde yürütülen propaganda ve fesatlık faaliyetleri ile birlikte yine bu devletler tarafından meydana getirilen çetelerin büyük yıkımlarda bulunmaları bu vilayetlerdeki Adliye teşkilatına bağlı kurumların bir nizam ve emniyet çerçevesinde işleyişini sürdürmesine engel teşkil etmekteydi. Öte yandan her geçen gün etkisini artıran ve kontrol edilmesi gittikçe zorlaşan çete faaliyetleri, Hükümetin söz konusu vilayetlerde

adaleti tesis etme ve asayişini sağlamak gibi hayati vazifeleri yerine getirmesini oldukça zorlaştırmaktaydı. Nitekim Makedonya vilayetlerinde varlık gösteren Ortodoks Hıristiyan millet ve cemaatleri arasında vuku bulan şiddetli husumet ve bu husumetin yol açtığı çatışmalar buradaki adliye memurlarının eşitlik kaidesi doğrultusunda vazifelerini eksiksiz icra etmelerine imkân bırakmamaktaydı (BOA, Y.A.HUS 515/33, H 05/08/1325).

Avrupalı devletlerin büyükelçileri, Osmanlı Hükümeti tarafından Makedonya vilayetlerinde tatbik edilen adliye teşkilatı çalışmalarının beklentileri karşılamadığını açıklamıştır. Söz konusu büyükelçilerinin 1907 yılının Ekim ayı ortalarında adli ıslahat hususunda müzakerelerde bulunmak amacıyla bir araya gelerek teklif açıklayacakları bilgisi mevcut olmuştur. Büyük güçlerin büyükelçilerinin Makedonya vilayetlerinde adliye teşkilatına yönelik ıslahatların uygulanması için kararlı olduklarını Osmanlı Hükümetine göstermek amacıyla bir nümayiş sergilemek niyetinde oldukları ihbarı Paris sefaretinden bildirilmiştir. Gerçekleşmesi beklenen müzakerelerde Osmanlı Hükümeti tarafından Kosova, Manastır ve Selanik vilayetleri adliyesinin genel durumu hakkında daha önce yabancı elçilere verilen layiha ile ilgili bir değerlendirme yapılması da beklentiler arasında yer almıştır. Ancak müzakerelerde her ne görüşülür ve her ne teklifte uzlaşırsa uzlaşılsın Osmanlı hukukuna, bağımsız mahkemelerine ve saltanat menfaatlerine aykırı olacak hiçbir düşüncenin kabul görmeyeceği şeklindeki Padişah hükmü Hariciye Nezaretine iletilmiştir (BOA, Y.A.HUS 516/14, H 04/09/1325). Beklenildiği gibi büyükelçiler 1907 yılının Ekim ayı sonunda adli kontrolün büyük devletlere bırakılması teklifini Osmanlı Hükümetine bildirmek üzere Paris'te iki kez toplanmışlardı. Toplantıda Fransa Büyükelçisi, kendi hükümetinden aldığı talimatı iletirken İngiltere Büyükelçisi ise Rusya ve Avusturya tekliflerini teyit eden talimatı beyan etmiştir (BOA, Y.A.HUS 516/59, H 17/09/1325).

Adli ıslahat kontrolünün Osmanlı Hükümetine teklif edilmesi girişimine Almanya'nın dahil edilmesi hususu 1907 yılının Kasım ayında büyük devletler ile Almanya arasında süregelen müzakerelerin ana maddesi olmuştur. Büyük devletler, Almanya'nın bu girişimde yer alması için ısrarcı bir politika sergilemişlerdir. Almanya Hükümeti, Osmanlı hukuk bağımsızlığına bütünüyle aykırı olan böyle bir durum içerisinde bulunmayı kabul etmeyeceklerini birçok kez cevap olarak bildirmiştir. Ancak söz konusu devletlerin devam eden ısrarlarına daha fazla mukavemet gösteremeyen Almanya Hükümeti, Osmanlı Hükümeti tarafından teklifin reddedilmesi durumunda adli ıslahat girişimine katılmayı kabul edebileceğini

açıklamak zorunda kalmıştır. İstanbul'daki Avrupalı devletlerin büyükelçileri ile birlikte Almanya büyükelçisinin de Osmanlı Hükümetine karşı müşterek hareket etmesine karar verilmiştir. Berlin Sefiri Ahmed Tevfik, Avusturya ve Almanya hükümetleri nezdinde yoğun diplomasi faaliyetleri yürütmüştür. Ahmed Tevfik, adli ıslahat teklifinin kesin bir surette reddedilmesi için büyük devletlere karşı direnilmesi gerektiğini ifade etmekle birlikte müzakerelere devam edilmesi durumunda bu devletlerin ileri gitmeyeceklerini ümit ettiğini beyan etmiştir (BOA, Y.PRK.EŞA 51/49, H 21/10/1325).

Osmanlı Hükümetinin 1907 yılının Kasım ayı itibari ile Avrupalı devletlere Makedonya vilayetlerinde adliye ıslahatına gerek kalmadığını göstermek lüzumunu hissettiği anlaşılmaktadır. İdarecilerin bu hususta daha önce başlanılması buyruğu verilen adliye ıslahatı çalışmalarının tamamlanmamış bulunan kısımlarının tez zamanda tamamlanmasına girişilmesi yönünde harekete geçtikleri görülmektedir. Nitekim Hükümet, adliye ıslahının yarım bırakılması durumunda eksik kalan kısmın büyük güçler tarafından bu işe girişilmesine bahane teşkil edeceğinin bilincindeydi. Böylece yabancı güçlerce Osmanlı hukukuna müdahale edilmesi durumunda mahkemelerin bağımsızlığı tehlikeye girmiş olacaktı. Bütün bunlara meydan bırakılmaması adına Adliye Nezaretine şimdiye kadar yerine getirilmemiş çalışmaların bir an önce tamamlanması talimatı verilmiştir (BOA, Y.A.HUS 516/98, H 06/10/1325). Selanik, Kosova ve Manastır vilayetleri için yıllar önce kararlaştırılan adliye teşkilatı ıslahatlarının tatbik edilmesi konusunda eksikliklerin tamamlanmasına yönelik Sadrazamın tezkiresine 13 Kasım 1907 tarihinde Adliye Nazırı cevap vermiştir. Alınan kararlar doğrultusunda adliye teşkilatının ihtiyaç duyduğu memur ve kâtiplerin tayin edildiği, ilgili maddelerin zaman kaybetmeksizin tatbik ettirildiği ve sulh mahkemelerinin de uygulamaya geçirildiği hususu Adliye Nazırının beyanları arasında yer almıştır (BOA, Y.MTV 303/100, H 07/10/1325).

Makedonya vilayetlerinin adliye ıslahatına ilişkin olarak büyük güçlerin büyükelçileri arasında ittifak sağlandığı hususu Rusya Dışişleri Bakanı tarafından Osmanlı Hükümetine bildirilmiştir. İttifakın üzerinde anlaşıldığı maddeler 09-12-1907 tarihinde Osmanlı Adliye Nezaretine takdim edilmiştir. Bu maddelere göre adliye müfettişlerinin mahkeme işlemlerine dair bir düzenleme yapmaları ve Rumeli Umumi Müfettişine verilecek raporların yine bu müfettiş marifetiyle komisyona tebliğ edilmesinin kabullenmesi istenilmiştir. Ayrıca ceza ve ticaret kanunlarının sancak ve karyelerin ihtiyacına göre zamanla ıslah edilmesi ve bunlar olunmadığı takdirde bu sefer bir başka çare bulunması yönünde bir açıklama da maddelerden birini teşkil

etmiştir. Bu zamana kadar yapılmış ve yapılması önemli bulunmuş işlerin ise işe vakıf bir heyette incelettirilmesi gerekliliği arz edilmiştir (BOA, Y.PRK.HR 35/70, H 06/11/1325). Osmanlı Adliye Nazırı Abdurrahman Nureddin Paşa, 10 Aralık 1907 tarihinde bu iddialar ile ilgili bazı açıklamalarda bulunup adliye ıslahatlarına ilişkin Hükümetin tutum ve düşüncelerini paylaşmıştır. Nureddin Paşa tarafından yapılan açıklamada belirtildiği üzere, daha öncesinden alınan kararlar doğrultusunda Makedonya vilayetlerinden sorumlu adliye müfettişleri tarafından mahkeme işlerine dair tanzim olunan raporların birer sureti genel müfettişliğe verilmekteydi. Osmanlı Hükümeti, ceza ve ticaret kanunu hususunda dönemin ihtiyaçlarını dikkatte alarak bazı düzenlemeler hayatta geçirmiş olsa da kanunların yayınlanmasından bu zamana kadar hayli bir zaman geçmişti. Dolayısıyla içinde bulunulan zamanın ihtiyaçları göz önüne alınarak ve mukaddes hilafete zarar vermeyecek daha bazı tadilatın icra edilmesinin uygun olacağı görüşü hâkim olmuştur. Bu tadilatın esaslı bir surette yapılması maksadıyla merkez vilayet mahkeme başkanları ve müdde-i umumileriyle adliye müfettişlerinden birer mütalaa istenilmiş ve peyderpey gelecek bu mütalaalar çerçevesinde adliye ıslahat komisyonunca tekrar gerekli tadilatların yapılması kararı alınmıştır (BOA, Y.PRK.HR 35/70, H 06/11/1325). Adliye Nazırı konu ile ilgili olarak sözlerine şöyle devam etmiştir:

Şimdi kabul edilecek bir tedbir var ise o da üç vilayetin adliye teşkilatı ile ilgili gerekli görülen her ne varsa yapılıp bundan böyle Osmanlı hukuk bağımsızlığını ihlal etmeyecek maddeler tatbik edilecek ve devletçe kararı verilecek düzenlemelerin icrası esas olacaktır. Hükümet tarafından birkaç yıldan beri adliye ıslahat icraatları devam etmekte iken Avrupa devletlerinin bir komisyon kurulması ve bu komisyon marifetiyle adliye ıslahatına girişilmesine ilişkin talimatlarına bütünüyle rıza göstermek devletin siyasi ve hukuk bağımsızlığına zarar vereceği gerekçesiyle mümkün görünmemektedir. Bu karar münasip bir lisan ile büyük devletlere tebliğ edilsin (BOA, Y.PRK.HR 35/70, H 06/11/1325).

İngiltere Hükümeti, XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı'yı alakadar eden uluslararası diplomasi faaliyetlerinde yapıcı ve Osmanlı Hükümeti ile iyi geçinmeye yönelik bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak 1882 yılında Mısır'ın işgal edilmesi, 1895-1896 yılları arasında Ermeni ayaklanmalarının meydana gelmesi ve İngiltere kamuoyunun bunlara destek vermesi gibi birçok hadisenin vuku bulmasından dolayı Osmanlı ile İngiltere devletleri arasındaki ilişkiler tersine dönmüştür. Nitekim bu tarihlerden sonra Osmanlı Hükümeti nazarında İngiltere devleti en tehlikeli

düşmanlardan biri olarak telaki edilmeye başlanmıştır. Bu sebeple İngiltere'nin Osmanlı Hükümeti üzerinde bir nüfuzu kalmamıştır. Nihayetinde İngiltere öncülüğünde girilen ıslahat teşebbüsleri en başında düşmanca bir yaklaşım olarak karşılanmıştır (BOA, Y.PRK.ŞH 14/45, H 17/12/1325).

Osmanlı Hükümet yetkilileri ile Avusturya Dışişleri Bakanı Alois Lexa von Aehrenthal, 1907 yılının Kasım ayında bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Hükümet yetkilileri, Aehrenthal'e Makedonya'da meydana getirilecek bir komisyon aracılığıyla adli kontrolün büyük güçlere devredilecek olunmasını kabul etmeyeceklerini iletmişlerdir. Buna karşılık Avusturya Dışişleri Bakanı ise kendi kararlarından vazgeçmelerinin söz konusu olamayacağını ve en nihayetinde adli ıslahat teklifini hayata geçirmeye azimle gayret göstereceklerini ifade etmiştir (BOA, Y.PRK.HR 35/68, H 18/10/1325). Öte yandan İngiltere Hükümeti, adli ıslahat denetiminin de maliye komisyonuna devredilmesi konusunda yeni bir teklif Osmanlı tarafına sunmuştur. Ancak Osmanlı Hükümeti tarafından Arnavutların itirazlarının ileri sürülmesi ve adliye tensikatına Almanya Hükümetinin farklı bir yaklaşım sergilemesi sebebiyle 1907 yılının Kasım ayı sonu itibariyle Makedonya'da tatbik edilmek istenen adli ıslahat girişimleri sürüncemede kalmıştır (BOA, HR.SFR.04 457/31, M 28/11/1907).

Bulgaristan Hükümeti de Makedonya vilayetlerinde adli kontrolün büyük devletlere bırakılması meselesinde bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Bulgarlar, Rus tekliflerinin kuvvetle desteklenmesini arzu etmekteydiler. Bununla birlikte jandarma, adliye, idare ve maarif alanlarında nizamnameler hazırlanmak suretiyle Makedonya vilayetlerinde daha geniş kapsamlı ıslahatların uygulanmasını sağlamak amacıyla yabancı ülkelerde bulunan Bulgar memurlarına talimat verilmiştir (BOA, Y.PRK.MK 22/76, H 15/03/1326). Nitekim Makedonya'da adli kontrolün büyük güçlere bırakılacak olmasında en büyük menfaati Bulgaristan elde edecekti (BOA, Y.A.HUS 516/59, H 17/09/1325).

Osmanlı'nın Petersburg sefiri, İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus İmparatoru II. Nikolay'ın Reval Limanı'nda bir araya geleceklerini İstanbul'a iletmişti 30 Mayıs 1908 tarihli bir telgrafla bildirmiştir. Sefir, bu görüşme esnasında Makedonya ıslahatı konusunda İngiltere Hükümeti tarafından daha önce diğer büyük devletlere tebliğ edilen teklif ile Rusya'nın hazırlanmaya muvafık olduğu programda Osmanlı'nın hukuk egemenliğinin korunması hususunda bir görüş birliğine varılmaya gayret gösterilmesi beklentisinin mevcut olduğu yönünde sözler sarf etmiştir (BOA, Y.PRK.EŞA 52/56, H 28/04/1326).

Londra sefareti, Hariciye Nezaretine iletildiği 15 Temmuz 1908 tarihli telgrafında Makedonya ıslahatları konusunda bazı kaynaklara dayanarak Reval görüşmelerinde alınan kararlarla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Sefaret tarafından bildirildiğine göre alınan kararlar doğrultusunda Makedonya vilayetlerinde doğrudan doğruya Rumeli Umumi Müfettişliği'nin emrinde ve mevcudu 10-12 bin civarında olmak üzere seyyar müfrezeler oluşturulacaktı. Rumeli Umumi Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa ve jandarma ıslahatı ile görevlendirilen İtalyan General Mario Nicolis di Robilant Paşa tarafından Makedonya'da müfrezelerin istihdam edilmesine yönelik bir nizamname hazırlanacaktı. İstihdam edilecek olan bu müfrezeler kumandanları tarafından seçilerek Osmanlı Hükümetinin onayına sunulacaktı. Müşterek hareket edecek olan müfrezelerin harekâtından jandarma haberdar edilecek olmakla birlikte müfreze birliklerine jandarmalara muhbirlik yapma sorumluluğu da verilecekti. Bu vazifenin icra edilmesine imkân sağlamak amacıyla jandarma hizmetinde bulunan yabancı zabitan sayısı artırılacaktı. Reval görüşmelerinde Makedonya vilayetlerinde maliye ve adliye ıslahatının da gerçekleştirilmesi kararları alınmıştır (BOA, Y.A.HUS 523/112, M 15/07/1908).

İngiltere Hükümeti, Makedonya için tasarlanan ıslahatların tatbik edilmesi sürecinde birlikte hareket eden diğer devletlerden sıyrılarak daha sıkı tedbirlerin uygulanması gerektiğini düşünüyordu. Bu sebeple Reval'de Rusya ile İngiltere devletleri Makedonya'da adli, maliye ve askeri alanlarda ıslahatların hayata geçirilmesi konusundaki görüşmeleri sadece kendi aralarında gerçekleştirmişlerdi. En nihayetinde Reval'de diğer Avrupalı devletler saf dışı bırakılarak sadece İngiltere ile Rusya hükümetleri görüşmeye teklifler sunmuş ve İngiltere'nin sunmuş olduğu teklifler çizgisinde karar alınmıştır (Köseoğlu, 2024, s. 495). Reval görüşmesinde büyük devletlerin de onaylaması ile birlikte Makedonya'ya Osmanlı tebaasından bir valinin tayin edilmesi ve burada görev yapan memurların görev süreleri boyunca alacakları maaşlarının eyalet gelirlerinden karşılanması gibi kararlarda uzlaşmaya varılmıştır (Toprak, 2019, s. 60). Anlaşıldığı üzere büyük güçler olarak adlandırılan devletler marifetiyle Makedonya vilayetlerinde bilhassa adli alanda uygulanmak istenen ıslahatların gerçekleşmesine imkân bırakılmaması için Osmanlı Hükümeti tarafından yoğun çaba sarf edilmiştir. Buna rağmen bu gayretler İngiltere ile Rusya hükümetlerinin Reval'de anlaşmaya varmaları sebebiyle sonuçsuz kalmıştır.

Komiser ve Sefirlerin Aktardıklarına Göre Bulgaristan ve Avrupa Gazetelerinde Makedonya Adli İslahatı

Bulgaristan Komiserleri¹, Avrupalı devletler tarafından Makedonya’da tatbik edilmek istenen adli ıslahatlar ile ilgili olarak Bulgar Hükümetinin tutumunu ve gelişmelerin Bulgar kamuoyunda nasıl karşılık bulduğunu Osmanlı Hükümetine rapor etmişlerdir. Nitekim Bulgaristan Komiseri, 1907 yılının Ekim ayında Sadrazama ilettiği raporunda Makedonya vilayetlerinde uygulanmak istenen adli ıslahat konusunun Bulgaristan gazetelerinde oldukça geniş yer tuttuğunu ifade etmiştir. Öyle ki Makedonya adli ıslahat konusunu sayfalarına taşıyan Bulgar gazetelerden biri “Veçerna Posta” gazetesi idi. Söz konusu gazetede ıslahatlarla ilgili olarak özetle şu ifadeler yer almıştır:

Avrupalı devletler tarafından Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri için adliye ıslahatına ilişkin hazırlık yapıldığını öğrenen Osmanlı Hükümetinin kendisi bizzat adliye ıslahatı icra etme teşebbüsünde bulunduğunu beyan etmektedir. Ancak Hükümetin bu tutumu bütünüyle zamandan istifade ederek bu ıslahatların yapılmasını geciktirmek niyetine dayanmaktadır. Adliye ıslahatı hakkında İstanbul’da yayınlanan havadisler kimseyi tatmin etmeye yeterli değildir. Gerek Osmanlı Hükümeti tarafından icraatına bizzat girilen ve gerek Avrupalı hükümetlerce tatbiki teklif olunan adliye ıslahatı Makedonya’daki ahvali kökünden değiştiremeyecektir. Makedonya vilayetlerindeki kötü gidişatı durduracak olan güç Bulgaristan Hükümetidir. Bulgaristan Hükümeti yaygara koparmak suretiyle yeni taleplerde bulunmalıdır. Bu taleplerden en önemlisi de Makedonya’ya Hıristiyan bir valinin tayin edilmesi olmalıdır. Avrupa ve Bulgaristan kamuoyu bugün bunları dilendirme eğilimindedir ve batı gazeteleri de bu gerçeği yazmaya başlamıştır (BOA, Y.A.HUS 516/78, H 26/09/1325).

Londra sefaretî tarafından 1907 yılının Aralık ayında Hariciye Nezaretine Tribune ve Daily News gazetelerinde yer alan ve Makedonya şehirlerinde yapılması düşünülen adliye ıslahatına ilişkin bir makalenin tercümesi gönderilmiştir. Makalede Balkan Komitesi tarafından Rumeli vilayetlerinde adliye ıslahatına ilişkin hazırlanan

¹ Berlin Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Osmanlı Hükümeti ile Bulgar Prensiği Hükümeti arasındaki ilişkiler Osmanlı’nın Sofya’da kurmuş olduğu “Bulgaristan Komiserliği” ve Bulgaristan’ın İstanbul’da bulundurduğu “Bulgaristan Kapıkethüdalığı” tarafından yürütülmüştür. Bu iki kurum Bulgaristan’ın 1908 yılının Ekim ayında bağımsızlığını ilan ettiği zamana kadar varlığını devam ettirmişti (Aydın, 1997, s. 73).

layihanın ne durumda olduğunun ve ne zaman uygulanacağını ilan edilip edilmeyeceği İngiltere Dışişleri Bakanlığına bir mektupla sorulduğu yazılmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı, mektuba karşılık verdiği cevapta adliye ıslahatı ile ilgili olarak hazırlanan layihayı zamanından önce açıklamanın faydalı olmayacağını ifade etmiştir. Makalede ayrıca Balkan Komitesi azalarından bazılarının Rumeli vilayetlerini ziyaret ettiklerini ve bu azaların ziyaret esnasında bölgedeki huzur ve asayişin sağlanması hususunda ümitlerinin boşa çıktığını beyan ettikleri de belirtilmiştir. Her iki gazete de Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerindeki durumu son derece endişe verici olarak tasvir etmişlerdir (BOA, Y.A.HUS 517/62, H 17/11/1325). Bu bilgilerden yola çıkarak komitelerin baskı ve taleplerinin İngiltere başta olmak üzere diğer büyük güçler tarafından öne sürülen Makedonya vilayetleri adliye ıslahatına etki ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bazı Bulgar gazetelerinde Makedonya vilayetlerinde çete faaliyetlerinde bulunmak suretiyle asayiş ortamını tahrip etmenin orada yaşayan Bulgarların sorunlarını çözmek için geçerli ve etkili bir yöntem olmadığı ve nihayetinde Makedonya'da adliye ıslahatına teşebbüs edilmesinin elzem olduğu şeklinde yorumlar yapılmış olduğu görülmektedir. Çok sayıda Bulgar gazetelerinde bu düşünceleri destekler nitelikte bir üslup ile makalelerin yazılmaya başlanması Osmanlı idarecilerinin dikkatini çekmiştir. İdarecilere göre Bulgar kamuoyunda bu tarz söylemlerin gittikçe artmasındaki sebep Makedonya topraklarındaki Bulgar emelinin gerçekleşmesi için adli ıslahatın yeni bir vasıta olarak görülmeye başlanmış olunması idi. Bulgar fırkaları ve komiteleri tarafından desteklenen bu gibi yayınlar, adli ıslahatların gerçekleştirilmesi gerektiği söylemlerini artırarak bu sayede Makedonya'ya Hıristiyan genel bir valinin tayin edilmesinin şart olduğu fikrinin Avrupa kamuoyu ve kabinelerinde yer edinmesini sağlamaya gayret göstermekteydiler (BOA, HR.SFR.04 457/26, M 03/11/1907). Görüldüğü üzere büyük devletlerce Makedonya'da uygulanması düşünülen adli ıslahatlar konusunda Bulgar kamuoyunda farklı düşüncelerin dile getirildiği anlaşılmaktadır. Bazı Bulgar gazetelerinde bu teşebbüsü destekler nitelikte yazılar yazılmakta iken bazı gazetelerde ise adli ıslahatların yetersiz olacağını ve oyalama taktiğinden ibaret olduğu yönünde görüşler belirtilmiştir.

20. Yüzyılın Başında Vilayet-i Selâse'de Adliye Teşkilatında İslahat Çalışmaları, Mevcut Durum ve Gelişmeler

Makedonya vilayetlerinde çete ve propaganda faaliyetleri 20. yüzyılın ilk yıllarında şiddetini oldukça artırmıştır. Bu bölgede meydana getirilen kaos ortamında ekonomi, eğitim, ticaret ve güvenlik alanlarında olduğu gibi adliye işlerinin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesinde de türlü aksaklıklar ve olumsuzluklar yaşanmıştır. Osmanlı Hükümeti, Makedonya'da adliye düzeninin bu olumsuzlukların üstesinden gelebilecek şekilde bir yapıya kavuşturulması için faaliyete geçmiştir. Hükümet tarafından Rumeli vilayetlerinde adliye teşkilatının genişletilmesi ve iyileştirilmesi hususunda ferman çıkarılmıştır. Bu doğrultuda adliye teşkilatının bölgelere göre ne şekilde düzenleneceği ile ilgili idarecilerin 1902 yılının Ağustos ayında kendi aralarında yazıştıklarını görmekteyiz (BOA, BEO 1911/143287, H 26/05/1320). Yeni adliye teşkilatına engel olunup olunmadığı hususunda Hüseyin Hilmi Paşa tarafından görevlendirilen müfettişlerce tahkikatlar gerçekleştirilmiştir. Nitekim tahkikatın icra edildiği yerlerden biri olan Priştine'de adliye teşkilatı ve ıslah tedbirlerine mâni olunmadığı bildirilmiştir (BOA, Y.A.HUS 439/71, H 13/10/1320).

Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde adliye teşkilatının işleyişi hususunda birtakım olumsuz düşüncelerin dile getirildiği görülmektedir. Bu düşünceler adliye teşkilatı ile ilgili olarak mevcut aksaklıkların neler olabileceği hususunda yol gösterici olmaktadır. Adliye düzeni hususunda paylaşılan bazı şikâyet örneklerine yer verilmesi önem arz etmektedir. Adliye memurlarının suç mahalline giderek gerekli tahkikatı yapıp failerin ortaya çıkarılması hususunda ihmalkâr davrandıkları yönünde şikâyetler yapılmıştır. Nitekim 1907 yılının Kasım ayında Marikoşebne karyesine kimliği belirsiz kişilerce saldırı gerçekleştirilmiş ve bir ev ateşe verilmekle birlikte diğer iki ev de yakma teşebbüsünde bulunulmuştur. Bu hadisenin tahkikatına sadece bir polis memuru iştirak etmiş ve adliye memurlarından hiç kimse olay yerine gitmemiştir. Bu ihmalkârlığın bir raporla bildirilmesi üzerine adliye müfettişi tarafından faili meçhul olsun veya olmasın vuku bulan olay yerine polis ile birlikte adliye memurlarının da tahkikat için mutlaka gitmeleri için yetkililere emir verildiği anlaşılmaktadır (BOA, TFR.I.UM 21/2090, H 11/11/1325). Bazı Osmanlı sefirlerinin 1907 yılının Aralık ayında Rumeli Vilayet Müfettişliği'ne bildirdiğine göre büyük devletler Makedonya vilayetlerindeki mahkemelerin işleyişi hususunda şikâyetlerini beyan etmişlerdir. Onlara göre yüzlerce kişi mahkemeleri bitmeden tutuklanmakta, çoğu kişi yüksek harçlar dolayısıyla mağdur olmakta ve kovuşturmalar ile uzaklaştırmalar ciddi bir biçimde icra edilmemekteydi. Dolayısıyla

bu aksaklık ve ciddiyetsizlikten farklı çeteler faydalanmakta idi (BOA, BEO 3108/233044, H 12/06/1325).

Rumeli vilayetlerinin adliye teşkilatı ile ilgili araştırmalar yapılması ve bu araştırmalar sonucunda eksiklikleri belirlemek amacıyla hukuk müşaviri Mahmud Esad ile Birinci Ticaret Mahkemesi Reisi Halim Bey görevlendirilmişlerdir. Bu kişiler tarafından Rumeli vilayetlerinin adliyesi hakkında bir layiha hazırlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Hazırlanmış olan layiha Adliye Nazırının başkanlığı altında teşkil edilen komisyona sunulmuştur. Komisyon tarafından dikkatle incelenen bu layihanın Rumeli vilayetlerinin adliye teşkilatı hakkında önemli eksiklikleri tespit ettiği ve gerekli islahatları öngördüğü sonucuna varılmıştır. Gerekli değerlendirilmeye tabi tutulan layiha, maddelerinin tatbik edilmesinin sağlanması amacıyla Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'ya sunulmuştur. Meclis'te 10 Mart 1907 tarihinde vuku bulan müzakereler neticesinde layihada belirtilen hususların uygulamaya geçirilmesi görüşü hâkim olmuştur (BOA, TFR.I.UM 19/1881, H 24/06/1325). Nizamname layihasında yer alan hükümlerin Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerine derhal icrası için Padişah buyruğu 1907 yılının Ağustos ayı başında adliye müfettişleriyle istinaf müdde-i umumilerine tebliğ edilmiştir (BOA, BEO 3113/233442, H 19/06/1325).

Layihanın muhtevasını oluşturan maddelerin burada açıklanması Makedonya vilayetlerinin mahkeme nizamının iyileştirilmesine ilişkin düzenlemelerin anlaşılması açısından önem teşkil etmektedir. Layihada adliye memurlarının maaşlarına¹ zam yapılması gerektiği belirtilmiştir. Nitekim adliye teşkilatının bir intizam çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmesi için teşkilat bünyesinde görev yapan memurların maddi ihtiyaçlarının karşılanmasına yetecek derecede maaş almaları elzemdir. Layihada bu hususun göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır. İstinaf azası, vilayet ve livâ ser müstantıklar² ile bazı memur ve kâtiplerinin sayısının artırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu maddeye göre Makedonya vilayetlerindeki adliye teşkilatlarında

¹ Layihada bazı adliye memurlarının mükellef oldukları vazifelerin ehemmiyetine oranla düşük maaş aldıkları ve memurlar arası maaş dengesizliğinden söz edilmiştir. Bu dengesizliğin giderilmesi için İstinaf mahkemesi başkanları, müdde-i umumiler ve azası, aza mülazımları, merkez bidayet ceza reisleri, bidayet mahkeme azası ile Debre, İlbasan, Yenice, Taşlıca ve İpek sancakları reisi ve muavinlerinin maaşlarının olduğu haliyle devam edilmesine karar verilmiştir. Ancak diğer liva ceza reisleri, liva müdde-i umumisi muavinleri, Priştine, Prizren, Serfice, Görice, Siroz ve Drama sancakları mahkeme aza mülazımları, zabıta kâtipleri, kaza müstantıkları ve vilayet icra memurları maaşlarının düzenlenmesine karar verilmiştir (BOA, TFR.I.UM 19/1881, H 24/06/1325).

² Sorgu yargıçlarına Müstantık denilmekteydi.

görevlerini icra edecek memur açığı¹ mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Priştine sancağı merkezinde yeniden bir kaza mahkemesi teşkil edilmesi ve Gevgili kazası mahkemesinin livâ bidayet mahkemesi haline getirilmesi kararlaştırılmıştır. Her vilayette biri İslam ve diğeri de Hıristiyan olmak üzere adliye müfettişleri ile muavin istihdam edilmeleri gerektiği açıklanmıştır. Polis ve belediye meclislerine “Sulhiye Daireleri” vazifesini ifa etmek yetkisinin tebliğ edilmesi maddesi yer almıştır. Kaza adliye teşkilatlarında görev icra eden memurların daha ehil ve muktedir kişilerden seçilmesine özen gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Tebligat kanunlarının ilan ve ihtar edilmesinin zabıta memurlarınca geciktirilmeden yerine getirilmesi ve Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinden temyiz mahkemesine gelecek olan cinayet ilamlarının² incelenmesi hususları açıklanmıştır. Layihada belirtilen hususlardan biri de hapisane ve tevkifhanelerin düzene sokulması ve ıslah edilmesi idi. Bu maddeye bakılarak Makedonya vilayetlerindeki hapisane ve tevkifhanelerin fiziki koşullarının yetersiz olduğu sonucuna varılmaktadır. Ahalinin mahkeme harçlarından şikayetçi olduğu hususu layihada bu konu ile alakalı bir madde olmasından anlaşılmaktadır. Maddeye göre harcı 100 kuruşu geçen davalar hususunda halk sıkıntı yaşamaktaydı ve dolayısıyla 250 kuruşa kadar olan davalardan harç alınmaması ve 250 ile 500 kuruşa kadar dava harçların ise mahkeme sonucuna göre haksız çıkan taraftan alınması hükmü verilmiştir. Adliye müfettişleriyle muavinlerinin teftişlerinin tetkik edilmesi ve vilayet merkezlerindeki mahkemelerin durumunu teftiş etmek üzere hukuk ilmine vakıf uzman kişilerin görüşlerinin alınması ve bu kişilerin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak bir müddet devlet hizmetinde bulunmalarının kabul edilmesi maddeleri de belirtilmiştir (BOA, TFR.I.UM 19/1881, H 24/06/1325).

Layihada hükümlerinin tatbik edilmeye başlanılmasından kısa bir süre sonra Makedonya vilayetlerine bağlı kazalarında sulh mahkemeleri meydana getirilmiş olup bu mahkemelerin sayısı Manastır’da 36, Selanik’te 24 ve Kosova’da ise 16’yı bulmuştur. Maddi durumu yetersiz kalan ve kırsal kesimde yaşayan vatandaşların

¹ Layihada adliye teşkilatında tespit edilen memur açığının giderilmesi için birtakım tayinler yapılmasının elzem olduğu görüşü belirtilmiş ve mecliste bu yönde bazı kararlar alındığı görülmektedir. Buna göre Manastır vilayetinin istinaf müdde-i umumileri refakatlerine birer ikinci muavin, merkez vilayet müdde-i umumisi muavinliklerine de birer muavin, İlbasan ve Debre müdde-i umumisi muavinleri refakatine birer kâtip, Selanik icra memuruna bir muavin, bir kâtip ve bir süvari mübaşir, Manastır ve Kosova merkezleriyle Priştine, Prizren, Serfice, Görice, Siroz ve Drama sancakları icra dairelerine birer kâtip ve önemli kazalara birer icra memuru ilavesi münasip görünmüştür (BOA, TFR.I.UM 19/1881, H 24/06/1325).

² İlam kavramı, mahkeme tarafından davanın nasıl sonuçlandığını gösteren belgeler anlamında kullanılmaktadır.

bu mahkemelere erişimini kolaylaştırmak amacıyla her türlü kolaylığın sağlanmaya çalışıldığı belirtilmiştir (BOA, Y.A.HUS 515/33, H 05/08/1325).

Hükümet, bir yandan adliye teşkilatına yeni bir düzen sağlamak için kanunlar çıkardığını ve diğer yandan da söz konusu kanunların düzgün bir şekilde tatbik edilmesini sağlayacak memurlar yetiştirmeye çabaladıklarını ifade etmiştir. Bu doğrultuda yeni adliye nizamına yön verecek kanunların uygulanabilmesinde başarı elde edilebilmesi için İstanbul'daki Mekteb-i Hukuk-ı Şahane mezunları görevlendirilmiş ve adliye teşkilatında istihdam edilen memurların ekserisi vazifelerini hakkıyla icra edebilmeleri için hususi imtihanlara tabi tutulmuştur (BOA, Y.A.HUS 515/33, H 05/08/1325). Makedonya vilayetlerinde adliye teşkilatındaki düzenlemeler konusunda hiçbir eksiklik bırakmamak amacıyla 1907 yılında teftiş komisyonları teşkil ettirilmiş ve bu sayede sıkı teftişler gerçekleştirilmiştir (BOA, Y.A.HUS 515/33, H 05/08/1325).

Hükümet yetkililerine göre Makedonya'da adli idarenin bir nizam çerçevesinde ve eşitlik ilkesi doğrultusunda işleyişini sürdürmesi için gerekli olan her tedbirin yerine getirilmesine çalışılmaktaydı. Onlara göre adliye memurlarının tek bir idareden emir almaları gerekli idi ve aynı zamanda yetki teamüllerini bilerek görev icra etmeleri önem arz etmekteydi. Nitekim adliye memurlarının siyasi amaçlar doğrultusunda hareket eden yabancı memurların emri altında bulundurulması onların kendilerine yol gösteren kanunlardan sapmalarına sebep olacak ve bu durumda siyasi nüfuzun adli idareye tamamıyla etki etmesi kaçınılmaz bir gerçek olarak ortaya çıkacaktı. Dolayısıyla Hükümetin böyle bir neticeyi kabul etmesinin beklenilmemesi ve Avrupalı devletlerin bunun bilincinde olarak kendi siyasi ideolojileri çerçevesinde hazırlamış oldukları Makedonya'da adli ıslahına ilişkin programı tatbik etmeye teşebbüs etmemeleri gerektiğini belirtmiştir (BOA, Y.A.HUS 515/33, H 05/08/1325).

Makedonya vilayetlerinde adliye ıslahatı hükümlerine uyularak adliye teşkilatı bünyesinde görev yapmakta olan personellerin liyakat sahibi kişilerden olmasına özen gösterilmeye çalışıldığı görülmektedir. Nitekim Adliye Nazırı tarafından 17 Mart 1907 tarihinde Manastır ve Kosova vilayetlerine gönderilen bir tezkirede bu vilayetlerdeki istinaf mahkemeleri azalarıyla ser müstantıklar içinde ehil olmayan kişiler var ise bunların vilayet adliye müfettişi ile istinaf müdde-i umumiyesi tarafından gizli bir surette müzakerelerde bulunularak isimlerinin belirlenmesi talimatı verilmiştir (BOA, TFR.I.MKM 20/1965. H 17/02/1325). Bu vilayetlerdeki adliye teşkilatında görevli olup da kanun ve nizama vakıf olmayan yani ehliyetsiz ne

kadar memur var ise hepsinin zaman kaybetmeksizin değiştirilmesi ve aynı zamanda adliye müfettişlerinin adliye memurları ile ilgili tahkikatlarının ciddi bir biçimde takip edilmesi Sadrazam tarafından yerine getirilmesi gereken hususlar olarak belirtilmiştir (BOA, Y.A.HUS 516/98, H 06/10/1325). Selanik'te "Hukuk Mektebi" tesis edilerek bu mektepte kabiliyetli, liyakat sahibi ve mahalli dilleri konuşup anlayabilen memurların yetiştirilmesi amaçlanmıştı ki daha sonra bu memurların Manastır, Selanik ve Kosova vilayetlerinin adliye ve mülkiye idaresinde istihdam edilmesi hedeflenmiştir. Bu gelişme Hükümetin Vilayet-i Selâse adliye teşkilatının ıslah edilmesi için giriştiği faaliyetlerden bir diğerini teşkil etmiştir (BOA, Y.A.HUS 515/33, H 05/08/1325). Bazı adliye memuriyetlerine liyakat sahibi olan Hıristiyanlardan kişilerin tayin edilmesinin münasip olacağı hususunda tebligatlar gönderilmiştir (BOA, Y.A.HUS 516/98, H 06/10/1325).

Yeni tayin edilen bazı adliye memurların giderleri için 71.000 kuruşun gerekli olduğu kabul edilmiş ve bu miktarın vilayetlerin bütçelerine ilave edilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat bölge maliye komisyonu tarafından bu karara itiraz edilmiştir. Bu gelişmenin yaşanması üzerine Hükümet yetkilileri, Osmanlı'da hukukun egemen olduğunu ve adliye teşkilatının geliştirilmesi adına icra edilmesine lüzum görülen hususlara maliye komisyonunun karşı çıkmasına hiçbir hak ve yetki bulunmadığını ifade etmişlerdir (BOA, Y.A.HUS 516/98, H 06/10/1325).

Osmanlı ekonomisinin oldukça zayıf bir yapıda olmasının kötü sonuçlarından biri de memurların maaşlarının ödenmesinde aksaklıkların meydana gelmesidir. Devlet memurları maaşlarının zamanında ödenmesinde gecikmeler yaşanması memurların görevlerini layıkıyla icra etmelerine engel teşkil eden sebepler arasında yer alır. Adliye teşkilatı bünyesinde görev yapmakta olan memurların da bu arzu edilmeyen durumla karşı karşıya kaldıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Dâhiliye Nezareti tarafından Manastır, Selanik ve Kosova vilayetlerindeki adliye teşkilatı mensubu memurlara iki aydan beri maaş verilemediği bildirilmiştir (BOA, Y.A.HUS 516/98, H 06/10/1325).

Makedonya vilayetlerinde bulunan hapisanelerdeki tutuklu sayısının her geçen yıl arttığı görülmektedir. Nitekim tutuklu sayısındaki bu artışın sebebi olarak çete ve eşkiya faaliyetlerinin şiddetini sürekli olarak artırması gösterilebilir. Öyle ki Manastır hapisanesindeki tutuklu sayısı 1900'lü yılların başında 356 kişi iken 1907 yılı itibarıyla bu sayının 1.199 kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır. Aynı tarihler baz alınarak kıyaslama yapıldığında ise Selanik'te bu sayı 631'den 1.954'e ve Kosova

vilayeti merkezi olan Üsküp'te ise 446'dan 1.265'e yükselmiştir. Söz konusu vilayetlerde bulunan bütün mahpus ile tevkifhanelerdeki tutuklu sayısı 1907 yılının Eylül ayı itibari ile 7.372 kişiden oluşuyordu ve bu miktarın 3.830'u Müslim ve 3.542'si ise gayrimüslimlerden müteşekkildi (BOA, Y.A.HUS 515/33, H 05/08/1325). Rumeli Vilayeti Selâse Müfettişliği tarafından Adliye Nezaretine bildirildiğine göre 1907 yılının Eylül ayında Selanik vilayetinin merkez ve kazalarında toplamda 1.066 Müslüman ve 1.462 gayrimüslim, Manastır vilayetinin merkez ve kazalarında 1.187 Müslüman ve 911 gayrimüslim ile Kosova vilayetinde 1.435 Müslüman ve 909 gayrimüslim mahpus ve mevkuf bulunmaktaydı (BOA, BEO 3207/240468, H 07/11/1325).

Makedonya vilayetlerindeki adli işleyişin daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve adaletin gecikmesinin önüne geçmek amacıyla yargılamaların hızlandırıldığı görülmektedir. Nitekim Selanik vilayetinde tesis edilen "Cinayet-i Mahkeme-i Fevkaled"de 1907 yılının başından Eylül ayına kadar 1.026 mahkûmu kapsayan 300 cinayet davası görülerek geriye 206 mahkûmu kapsayan 8 dava kalmıştır. Manastır vilayetinde söz konusu mahkeme tarafından 2 Şubat 1907 tarihinden itibaren 403 mahkûmu kapsayan 127 dava görülerek Eylül ayı itibariyle 36 mahkûmun dahil olduğu 10 dava kalmıştı. Kosova vilayetinde ise 1907 yılının Şubat ayından Eylül ayına kadar 163 mahkûmu kapsayan 37 dava görülerek geriye 115 mahkûma tekabül eden 12 dava kalmıştır. Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde yer alan mahkemelerin gösterilen büyük çabalar etkisiyle bütün zorlu davaların dahi üstesinden gelmeye muktedir olduğu idareciler tarafından ifade edilmiştir (BOA, Y.A.HUS 515/33, H 05/08/1325).

Osmanlı Hükümeti tarafından adliye teşkilatının önemli bileşenlerinden olan hapishanelerin ıslah edilmesi hususunda adımlar atılmıştır. Nitekim Sultan II. Abdülhamid döneminde 1880 tarihinde "Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhânedede Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdâre-i Dâhiliyelerine Dair Nizamname Layihası" hazırlanmıştır. Bu nizamname ile hapishanelerin fiziki şartlarının iyileştirilmesi ve ayrıca yeni döneme uygun mevzuat oluşturulmak amaçlanmıştır. Layihaya göre her vilayet, sancak ve kaza merkezinde birer hapishane ve tevkifhane mevcut olacaktı (Özçelik ve Çolaker, 2022, s. 206). Selanik vilayetinde 1907 yılına kadar modern denilebilecek cezaevi bulunmamaktaydı. Tutuklular bu tarihe kadar Hükümet Konağının alt katında ve diğer mahbeslerde, sonraki zamanlarda ise Çuha Ambarı ile Beyaz Kule ve Kala-ı Bala hapishanelerinde tutulmuştur (Özçelik ve Çolaker, 2022, s. 206). Manastır hapishanesi, 1900 tarihine kadar da Hükümet Konağı

bünyesindeki 4 koğuştan ibaretti. Ancak 1903 tarihli belgede ayrı bir hapishane binasından bahsedilmiştir (Gümüşsoy, 2021, s. 141). Osmanlı Hükümeti, 1907 yılı itibari ile Makedonya vilayetlerinde yer alan hapishanelerin tamir edilmesi ve yenilerinin inşası için lüzum görülen tedbirlere başvurmaktan geri durmamıştır. Buna göre Drama'da karma bir hapishane, Siroz'da bir hapishane ile bir tevkifhane ve Florina'da ise bir tevkifhane inşa edilmiştir. Üsküp ile Manastır'da 2 tevkifhane ve Koçana ile Priştine'de hapishanelerin inşasına başlanmıştır (BOA, Y.A.HUS 515/33, H 05/08/1325). Birçok kazada orta büyüklükte yani 20 ile 40 arasında mahkûmu barındırabilecek kapasitede hapishanelerin inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bazı hapishanelerde ihtiyaçların eksiksiz yerine getirilmesi amacıyla çalışanların sayısının artırılmasına gayret gösterilmiştir. Bununla birlikte Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinde bulunan hapishanelerdeki izdihamın azaltılması için buradaki kürek cezası mahkûmlarının başka bölgelerdeki merkez hapishanelere sevk edilmesi planlanmıştır (BOA, Y.A.HUS 515/33, H 05/08/1325).

İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Rumeli'de ve dolayısıyla Makedonya bölgesinde kısa sürecek olan bir barış ortamı tesis edilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yürütülen politikalar dolayısıyla silahlarını bıraktıklarını açıklayan Rum, Bulgar, Sırp ve Ulah çeteleri yeniden silahlı faaliyetlere başlamışlardır. Yoğun çete saldırıları karşısında yeterli sayıda mülkiye memuru ve zaptiye olmadığı için olayların önüne geçilemediği söylentileri dahi yayılmıştır. Hükümet yetkilileri tarafından asayiş ortamının bozulmasına yol açan suçluların yakalanmasına hız verilmesi ve adliyenin de adaletle ve süratle çalışmalarına devam etmesi gerektiği belirtilmiştir (BOA, DH.MKT 2722/61, H 07/01/1327).

Yeniden başlayan yoğun çete saldırıları sebebiyle bütün iyileştirme çabalarına rağmen Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerindeki hapishane ve tevkifhanelerin, sayısı her geçen zamanda artan tutukluyu barındırabilmek için gerekli ihtiyacı karşılayacak kapasitede olmadığı görülmektedir. Kapasite yetersizliğinin vilayetlere göre değişkenlik gösterdiğini de belirtmek gerekmektedir. Manastır vilayetindeki hapishane ve tevkifhane 450 ile 500 mahkûmu barındırabilecek kapasitede olmasına rağmen her iki binada mevcut mahkûm ve mevkufun sayısı 682 kişiden fazlaydı. Bunların büyük bir kısmı divan-ı harp mahkûm ve mevkufundan oluşuyordu. Vilayetteki hapishane ve tevkifhanedeki izdihamın hafifletilmesi için 100 kürek mahkûmunun diğer vilayetlerdeki hapishanelere sevk edilmesi Manastır valisi tarafından 1910 yılının Ekim ayında Dahiliye Nazırından talep edilmiştir (BOA, DH.MB.HPS 103/5, H 20/10/1328). Manastır'dan Selanik'e gönderilen mahkûmlar

dolayısıyla buradaki hapisanelerin koşullarında da kapasitesinin üzerinde bir yoğunluk meydana gelmiştir. Bu sebeple Selanik hapisanesindeki bir kısım tutuklunun da Rodos'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, DH.MB.HPS 103/5, H 20/10/1328).

Makedonya adli teşkilatında aksaklıklar, eksiklikler ve ıslah edilmesine lüzum görülen hususlar mevcuttu. Osmanlı Hükümeti dâhi bu durumun farkında olarak büyük güçlerden önce birtakım layihalar hazırlatarak adli ıslahat icraatlarında bulunmuştur. Ancak Makedonya Sorunu süresince ve öncesinde Hükümetin bölgede yaşayan kendi tebaası arasında ayırım yaptığı ya da adaletsiz yaklaşımlarda bulunduğundan bahsedilemezdi. Nitekim 1911 yılında Avrupa kamuoyunda Meşrutî Hükümet ve Osmanlı adaleti hakkında birtakım isnatlarda bulunulmuştur. Bu tür karalamalar devam ederken 18 Şubat 1911 tarihinde Drama'ya bağlı Prüşan nahiyesinde Bulgar, Rum ve Müslümanlardan oluşan ve sayıları 10.000'i aşkın kişi iddiaların asılsızlığını dile getirmek için bir miting tertip etmiştir. Rum, Bulgar ve Müslümanlar adına açıklamalarda bulunan temsilciler, Osmanlı Hükümetinden her zaman bir baba şefkati gördüklerini, devlete sürülmek istenen lekeyi kabul etmediklerini ve devletten zulüm değil hakkaniyeti ve adaleti gördüklerini ifade etmişlerdir (BOA, DH.EUM.VRK 21/6, H 18/02/1329, BOA, BEO 3859/289371, H 19/02/1329).

Vilâyet-i Selâse Adliye Müfettişleri

Makedonya vilayetlerinde adliye teşkilatlarının sağlıklı bir şekilde faaliyetlerini yürütebilmeleri için adliye müfettişlerinin varlığı önem arz etmiştir. Vilayetlerin her birinde birer adliye müfettişi görev yapmıştır. Müslüman adliye müfettişine gayrimüslim bir muavin ve gayrimüslim adliye müfettişine ise Müslüman bir muavin refakat etmiştir. Dolayısıyla Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde toplamda 3 adliye müfettişi ve 3 adliye müfettiş muavini istihdam edilmiştir. Adliye müfettişlerine 5'er bin ve muavinlere ise 2.500'er kuruş maaş verilmiştir. Ancak 14 Eylül 1907 tarihinden itibaren her vilayette ikişer adliye müfettişi bulundurulmasına karar verilmiştir. Bu adliye müfettişlerden birinin Müslüman ve diğerinin ise gayrimüslim olması şartı getirilmiştir. Adliye müfettişleri refakatine muavinlerin tayin edilmesi uygulamasına son verilmiştir. Böylece adliye müfettiş muavinliklerinin lağvedilmesiyle birlikte yerlerine birer adliye müfettişi istihdam edilmiştir. Alınan bu karar neticesinde vilayetlerinin her birinde ikişer olmak üzere Makedonya bölgesinde toplamda 6 adliye müfettişi görev yapmaya başlamıştır. Yeni atanan birer adliye müfettişlerinin 5'er bin kuruş olan maaşlarının yarısının lağvedilen adliye müfettişi

muavinlerinin 7.500'er olan maaşlarından ve diğer yarısının ise hazineden karşılanmasına karar verilmiştir (BOA, BEO 3152/236372, H 06/08/1325).

İkinci Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra adliye müfettişliklerinin kaldırılmasına karar verilmiştir. Bu karara tepki gösteren Rumeli Umumi Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, 15 Ağustos 1908 tarihli yazısında şu sözleri sarf etmiştir:

Adliye Nezareti tarafından adliye müfettişliklerinin lağvedilmesine karar verildiği anlaşılmaktadır. Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde her türlü şikâyet ve ayrılıkları izale etmeye hizmet eden adliye teşkilatının bundan böyle devamı elzemdir. Mahkemelerin intizam çerçevesinde işlemesi, bağımsız kanunların hükümlerine taarruz ve müdahale edilmeksizin vazife görmelerine imkân tanınması, adliye memurlarının faaliyet ve dikkatlerinin kontrol edilmesi ve ayrıca intihap memurlarının denetlenmesi için adliye müfettişlerinin varlığı hayati derecede önem arz etmektedir. Özellikle de teşkil edilen hukuk kanunlarının eskiden olduğu gibi düzenli olarak teftiş ettirilmesi vazgeçilmezdir. Bundan böyle mahkeme ve adliye işleyişi hakkında şikâyetlerin vuku bulmayacağı iddia edilemez. Teftiş mekanizmasının ortadan kaldırılması durumunda bizlere tebliğ edilecek şikâyetlerin araştırılmasına vasıta kalmayacaktır. Şikâyetlere sebep meseleler müfettişler aracılığıyla araştırılıp hakikat ortaya çıkarılmazsa şimdiye kadar lehimizde cereyan eden yabancı kamuoyunun bizim açımızda zararlı bir maceraya atılacağı muhakkaktır. Bununla birlikte gayrimüslim tebaayı adalet aramak için Makedonya'da bulunan yabancı memurlara müracaat etmekten alıkoymak mümkün olamayacaktır (BOA, BEO 3377/253208, H 19/07/1326).

Adliye müfettişlerinin istihdamlarına devam edilmesi yönünde karar kılındığı anlaşılmaktadır (BOA, BEO 3377/253212, H 19/07/1326). Bu karar için taraf devletlere haber verilmesi lüzumu Adliye Nezaretine tebliği edilmiştir (BOA, TFR.I.UM 26/2546, H 22/07/1326).

Adliye müfettişleri, vilayet mahkemelerinin bir düzen içerisinde işleyişini sürdürmesinde ve adliye teşkilatı bünyesinde görev yapmakta olan memurların kontrol ve gözlem altında bulundurulmasında hayati bir öneme sahipti. Dolayısıyla adliye müfettişlerinin sorumluluğu büyüktü ve görevlerini en iyi şekilde icra etmeleri gerekmektedir. Ancak Makedonya vilayetlerinde sorumlu bazı adliye müfettişleri hakkında görevlerini iyi yapmadıkları gerekçesiyle şikâyetler vuku bulmuştur. Bu şikâyetlerden biri 1908 yılının Şubat ayında Mösyö Popof adında bir kişiye ait idi.

Popof şikâyetinde, müdde-i umumilerin ceza davalarını sevk etmekte yeterince etkili olamadıklarını, istinaf mahkemelerinde büyük bir karışıklığın hâkim olduğunu ve bu sebeple iki yıldan beri bir hayli birikmiş olan dosyaların temyiz mahkemesine gönderilmesinde önemli aksaklıklar yaşandığını, müstantıkların görevlerini kötüye kullanarak menfaat elde etmeye çalıştıklarını ve kesin deliller ortaya konulmamışken kişileri tutuklattıklarından bahsetmiştir. Popof, Kosova adliye müfettişlerinin kendilerine ihbar edilen yolsuzluklara hiçbir netice verilmeyerek alakadar olanların müracaatlarını mahkemeye iletmekte yetinmekte ve her türlü sorumluluktan kaçarak araştırma ve soruşturma icrasına başvurmadıklarından söz etmiştir. Ona göre Kosova vilayetinde adliye müfettişleri görevlerini layığıyla yerine getirmediğinden dolayı buradaki adalet ve hukuk işleyişinde arzu edilen netice elde edilememiştir (BOA, TFR.I.KV 191/19029, H 04/02/1326).

Makedonya vilayetlerinde görevli adli müfettişlerin faaliyet raporu ile ilgili bir örnek vermek konunun bütünlüğü açısından önem teşkil etmektedir.

Tablo 1. Kosova adliye müfettişlerinin yayınladıkları faaliyet raporu

1907 Yılı'nın Ağustos Ayından 1908 Yılı'nın Ocak Ayına Kadar Kosova Adliye Müfettişlerinin Gittikleri Liva ve Kazalarla Yapmış Oldukları Teftiş ve Teferruatına Dair Raporlarının Cetveli					
Gidilen Merkez	Gidilen Tarih	İkamet Süresi	Teftiş ve Tetkik Olunan Konu	Müfettişin İsmi	İşlem ve Görüşler
Köprülü Kazası	14 Ağustos 1907	2 gün	Hanesinde ele geçirilen evraktan fesat komitesine irtibatı anlaşılmasıyla tutuklanan firari Taço'nun araştırılması ve işlemlerine bakılması	Salih, Hilmi	Mesele, kanun kararına bitştirilip evrak "fevkalâde" mahkemesine sevk ettirilmiştir.
Pirzerin Sancağı	13 Eylül 1907	8 gün	Prizren sancağı merkezi mahkeme ve adliye dairelerinin genel işleri	Salih, Hilmi	Layiha mahsusası takdim kılınmıştır.
			Yakova kazası merkezi		Layiha mahsusası

Yakova Kazası	21 Ağustos 1907	2 gün	mahkeme ve adliye dairelerinin genel işleri	Salih, Hilmi	takdim kılınmıştır.
İpek Sancağı Merkezi	23 Ağustos 1907	4 gün	İpek sancak merkezi mahkeme ve adliye dairelerinin genel işleri	Salih, Hilmi	Layihâ mahsusası takdim kılınmıştır.
Priştine Sancağı	17 Ekim 1907	4 gün	Serez'de meydana gelen bir hadiseden dolayı yakalanan şahısların tevkif ve tahliyelerince meydana getirilen yolsuzluğun araştırılması	Salih, Hilmi	Muamele-i tarik kanunisine sevk ettirilmiş ve neticesine dair yazılan tahrir mufassal takdim kılınmıştır.
Kumanova Kazası	03 Kasım 1907	2 gün	Kaza bidayet mahkemesi müdde-i umumi muavini aleyhinde vuku bulan bir ihbarın tahkiki	Salih, Hilmi	İhbar-ı vakıanın sıhhatini teyid eden ahvale rastlanmamıştır.
Kalkandelen Kazası	22 Kasım 1907	3 gün	Kalkandelen kazası bidayet mahkemesi daire genel işlerinin teftişi	Mihail, Latif	Layihâ mahsusası takdim kılınmıştır.

Kaynak: (BOA, TFR.I.KV 191/19029, H 04/02/1326).

Adliye müfettişlerinin raporlarının içeriği tetkik edildiğinde onların teftiş ettikleri vilayetlerdeki cezaevlerinde mevcut bulunan mahkûmların sayısını, mahkûmların hangi ırka mensup olduklarını, cezaevlerinin fiziki şartlarını, yeni inşa edilmekte olan cezaevlerinin fiziki ilerleme düzeylerini, davaların ne durumda olduklarını, ilamların sevk edilmesinde aksaklık yaşanıp yaşanmadığını, adliye ıslahatı hükümlerinin tatbik edilmesi hususundaki vaziyetlerini, adliye teşkilatına mensup memurların görevlerini nasıl icra ettiklerini, adliye kurumlarının işleyiş

düzeninin nasıl işlediğini ve özel davaların seyrini rapor ettikleri anlaşılmaktadır (BOA, TFR.I.TF 3/259, H 04/06/1326, BOA, TFR.I.KV 191/19029, H 04/02/1326).

Sonuç

Yeni kurulmuş Balkan devletleri 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Makedonya olarak tabir edilen topraklar üzerinde hak iddiasında bulunmaya başlamışlardır. Bu devletler, bölgede yaşayan ve kendi ırktaşlarından oluşan gayrimüslim Ortodoks unsurları türlü propaganda, tehdit ve baskı yöntemleriyle kendi ülkeleri menfaatine olacak şekilde yönlendirme çabası içerisinde olmuşlardır. Dolayısıyla gayrimüslim topluluklar bir yandan birbirleri ile rekabet edip çatışmışlar ve bir yandan da Osmanlı idaresine karşı isyan edip asayiş ve düzeni bozmaya yönelik faaliyetler yürütmüşlerdir. Bununla birlikte büyük güçler olarak tabir edilen Avrupa devletlerinin her biri de Balkan devletlerinden birini Makedonya politikaları hususunda desteklemiş ve dolayısıyla bölgedeki olayları kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirip meseleyi daha da çıkmaza sokmaya çabalamışlardır. Selanik, Kosova ve Manastır vilayetleri kargaşa ve düzensizliğin hâkim olduğu bölgeler haline getirilmiştir. Çeteler ve ayrıştırıcı unsurlarla mücadele edilebilmesi için etkili güvenlik tedbirlerine ve sağlıklı bir adli teşkilat işleyişine ihtiyaç duyulmaktaydı. Tanzimat döneminden itibaren başlatılan adli alanındaki yenileşme çalışmaları Sultan II. Abdülhamid tarafından yürürlüğe konulması emri verilen layihalar ile güçlü bir şekilde devam etmiştir. Osmanlı Hükümetinin çabaları doğrultusunda bilhassa 1900'lı yılların başında Makedonya vilayetlerinde adliye teşkilatının güçlendirilmesi yönünde faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

Bulgarlar tarafından 1902 yılında Manastır Vilayetine bağlı Cuma-i Bâlâ kazasında tertiplenen isyandan sonra Avusturya ve Rusya devletleri Osmanlı'ya Viyana Reform Programı teklif etmişlerdir. Makedonya idaresi ve jandarması ile ilgili olarak düzenlemelerin istenildiği programı Osmanlı Hükümeti kabul etmek durumunda kalmıştır. Bulgar komiteleri programdan memnun kalmayınca 1903 yılının bahar aylarında bu sefer Avrupalı devletlerin Makedonya'ya müdahalede bulunmasını sağlamak amacıyla İlinden olarak adlandırılacak daha büyük bir ihtilal hareketine girişmişlerdir. Bunun üzerine Avusturya, Rusya ve İngiltere'nin başını çektiği devletler tarafından Mürzsteg Reform Programı Osmanlı yönetimine sunulmuştur. Böylece Makedonya bölgesinin jandarması büyük devletlerin denetimine geçmiştir. Bunun yanı sıra 1905 yılında söz konusu devletler türlü baskı yöntemleriyle Makedonya maliyesi üzerinde söz sahibi olmaya başlamışlardır.

Avrupalı büyük devletler, 1907 yılı itibariyle Osmanlı içişlerine daha fazla müdahil olmalarına yol açacak olan Makedonya'da adli kontrolün kendilerine bırakılması teklifinde bulunmaya başlamışlardır. Osmanlı Hükümeti tarafından Makedonya vilayetlerinde gerçekleştirilmeye çalışılan bütün adli yenileşme çabaları büyük devletler tarafından yeterli görülmemiş ve gayrimüslim unsurların memnuniyetsizliği bahane edilerek adli ıslahatların kendi kontrolünde ilerlemesi adına kararlı adımlar atılmıştır. Büyük devletler tarafından Makedonya'da adli ıslahat kontrol mekanizmasının kurulmak istenmesindeki amacın bölgenin Osmanlı'dan koparılmasına giden süreci hızlandırmak olduğu söylenebilir. Osmanlı Hükümeti, büyük devletler tarafından Makedonya vilayetlerinde gerçekleştirilmek istenen adli ıslahat girişimlerini engellemek amacıyla bütün diploması kanallarını kullanmış ve hukuk bağımsızlığını korumak amacıyla yoğun gayretler sarf etmiştir.

Makedonya vilayetleri adli teşkilatının 20. yüzyılın başında yetersiz ve işleyişinde birtakım aksaklıklar olduğu anlaşılmaktadır. Her vilayette yeterli sayıda ve modern adliye binası bulunmamasıyla birlikte mahkeme harçlarının yüksek olması her kesimden vatandaşın adaletten faydalanmasına engel teşkil etmiştir. Bölgede yer alan cezaevlerinin kapasiteleri mevcut koşulların ehemmiyetine oranla yetersiz kalmış ve fiziki koşulları beklenen seviyede olmamıştır. Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerindeki adliye teşkilatlarında memur açığının fazla olduğu, görev yapmakta olan memurlar arasında ise çok sayıda liyakatsiz kişilerin bulunduğu, yeni açılan mahkemelere yetişmiş kadroların tayin edilmesinde sıkıntılar çekildiği ve ayrıca davaların sonuçlanması uzun sürdüğü için adli işleyiş hususunda hükümet yetkililerine sıklıkla şikayetlerin iletildiği görülmüştür. Osmanlı Hükümeti, yukarıda bahsi edilen adliye teşkilatı işleyişindeki eksikliklerin farkında olarak şikayetlerde bulunan vatandaşlarının hassasiyetlerini dikkatte alıp gerekli adımları atmaya özen göstermiştir. Hükümet, adliye teşkilatının önemli bir parçası olarak görülen hapisanelerin koşullarını iyileştirmek için Makedonya vilayetleri idarecilerine talimat vermiş ve gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Halkın mahkemelere erişiminin kolaylaştırılması yönünde adımlar atılmış ve modern mahkeme binaları inşa edilmesine çaba gösterilmiştir. Öte yandan adliye teşkilatı memur açığının giderilmesi ve liyakatli memurların atanması için faaliyetlerde bulunulmuştur.

Makedonya vilayetlerinde çeteler ile mücadele süresince adliye teşkilatının yetersiz kaldığı hususu herkesçe bilinen bir gerçek olmuştur. Ancak bilinen bu gerçeğe rağmen Makedonya bölgesinde yaşayan halkların adalet ilkeleri doğrultusunda yönetilmediği iddia edilemezdi. Tarihte çok az devletin, Osmanlı adliye

teşkilatı ve adalet düzeninin Makedonya bölgesi gibi çok mezhepli, çok uluslu ve uluslararası çıkar çatışması sahasına dönüşmüş bir coğrafyada yüz yüze kaldığı zorlu süreç tecrübesine sahip olduğu söylenebilir.

Summary

With the Treaty of Berlin signed during the Ottoman-Russian War (1877-1878), the Ottoman Empire lost a significant part of its territory in the Balkan geography. As a matter of fact, Serbia, Montenegro and Romania emerged on the stage of history as independent states, and the autonomous Bulgarian Principality was established. On the other hand, it was decided that the Macedonia region, consisting of the provinces of Thessaloniki, Monastir and Kosovo, which the Ottomans called "Three Provinces", would remain under Ottoman rule again, provided that some reforms were carried out in favor of non-Muslim elements. After this date, Bulgarians claimed rights over the geography of Macedonia in order to establish a great Bulgaria, Greece to have the geography dominated by the Hellenic culture, and Serbia to attain the glory of the Middle Ages. This situation deeply affected Ottoman diplomacy. As a result of the Balkan states carrying out propaganda activities through their own kinsmen living in Macedonia, the increasing intensity of gang wars in these lands has led to the emergence of the Macedonia problem. In addition, the great Powers began to be closely interested in the Ottoman Balkan geography and therefore the Macedonia region since the second half of the 19th century. Russia's desire to take the Balkans under its control in line with its policy of Pan-Slavism, Austria-Hungary's search for a way out to the Mediterranean through the port of Thessaloniki, Italy's desire to reach the Adriatic coast, Germany's adoption of a policy of opening up to the east, and England and France's rivalry over Ottoman lands were the sources of their close interest. Therefore, the Macedonia region has become the scene of international conflict. It is important to reveal the current conditions of the judicial organization, which is tested by these difficult conditions in the region. As a matter of fact, the European states, which did not find the judicial reforms that the Ottoman Government tried to carry out sufficient, took initiatives to implement judicial reforms in the region in line with the frameworks they determined, as of 1907. The aim of the study is to evaluate the adequacy of the judicial organization in the region, together with the judicial reform process that is being tried to be implemented in Macedonia, in the light of different sources, especially Ottoman archive documents.

In the study, primarily Ottoman archive documents were used. As a matter of fact, it was based on the idea that detailed information and plans regarding both the Ottoman general judicial reforms and the judicial reform studies decided to be implemented in Macedonia were only available in the Ottoman archive documents. For this purpose, the Ottoman archives were meticulously scanned and all relevant documents were tried to be accessed. Archive documents thought to be related to the subject were read and interpreted after questioning the accuracy of the information obtained. The scattered and intertwined information that emerged later was reflected in the study as complementary parts of the subject. In addition to Ottoman archive documents, existing research and review Works on the subject were also used.

The innovation efforts in the field of judiciary, which had been initiated since the Tanzimat period, were continued by the Sultan II. Abdulhamid. In line with the efforts of the Ottoman Government, activities were carried out to strengthen the judicial organization in the Macedonian provinces, especially in the early 1900s. However, as of 1907, the European great powers offered to leave the control of the reforms that were wanted to be carried out in the field of judicial organization in Macedonia to them. The Ottoman Government used all diplomatic channels in order to prevent the judicial reform initiatives intended to be carried out by the great powers in the Macedonian provinces and made intense efforts to protect the independence of the law. Despite all the reform and development efforts of the Ottoman Government, it is understood that the judicial organization of the Macedonian provinces is inadequate and there are some problems in its functioning. Although there are not enough modern courthouses in every province, the high court fees have prevented citizens from all walks of life from benefiting from justice. The capacities of the prisons in the region were insufficient compared to the importance of the current conditions and their physical

conditions were not at the expected level. There is a large shortage of civil servants in the courthouse organizations in the Macedonian provinces. It is understood that there are many unqualified people among the civil servants working in the Macedonian courthouse organization. There were difficulties in appointing trained staff to the newly opened courts. In addition, it has been observed that complaints are frequently forwarded to government officials regarding judicial functioning, as cases take a long time to be concluded. Citizens living in the region and the Ottoman Government, as well as the great powers, were aware of the deficiencies in the judicial organization of Macedonia. It has been concluded that the courthouse organization was inadequate during the fight against gangs in the Macedonian provinces. However, despite this known fact, it could not be claimed that the people living in the Macedonia region were not governed in accordance with the principles of justice.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âli Evrak Odası Belgeleri (BEO): 3015/226063, H 03/02/1325, 3136/235136, H 14/07/1325, 1911/143287, H 26/05/1320, 3108/233044, H 12/06/1325, 3207/240468, H 07/11/1325, 3859/289371, H 19/02/1329, 3152/236372, H 06/08/1325, 3377/253208, H 19/07/1326, 3377/253212, H 19/07/1326, 3113/233442, H 19/06/1325, 2342/175631, H 15/03/1322.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemî Evrakı (DH.EUM.VRK): 21/6, H 18/02/1329.

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH.MB.HPS): 103/5, H 20/10/1328, 103/10, H 26/11/1328.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS): 219/29, M 13/09/1907.

Mektûbî Kalemî (DH.MKT): 2722/61, H 07/01/1327.

Müfettişlik (TFR.I.TF): 3/259, H 04/06/1326.

Paris Sefareti Belgeleri (HR.SFR. 04): 457/31, M 28/11/1907, 457/26, M 03/11/1907.

Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR.I.KV): 191/19029, H 04/02/1326, 183/18228, H 02/11/1325.

Rumeli Müfettişliği Makamat Evrakı (TFR.I.MKM): 20/1965, H 17/02/1325.

Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı (TFR.I.UM): 19/1881, H 24/06/1325, 21/2090, H 11/11/1325, 26/2546, H 22/07/1326.

Sadâret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT.MHM): 449/30, H 05/01/1290.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV): 303/100, H 07/10/1325.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ): 6/9, H 29/12/1299, 53/130, H 15/07/1325.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA): 49/77, H 09/09/1324, 52/56, H 28/04/1326, 51/49, H 21/10/1325.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR): 35/70, H 06/11/1325, 35/68, H 18/10/1325.

Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y.PRK.MK): 22/76, H 15/03/1326, 16/89, H 13/08/1321.

Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH): 14/45, H 17/12/1325.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS): 507/140, H 21/10/1324, 507/87, H 02/10/1324, 514/70, M 16/08/1907, 514/110, H 27/07/1325, 515/33, H 05/08/1325, 516/14, H 04/09/1325, 516/98, H 06/10/1325, 523/112, M 15/07/1908, 439/71, H 13/10/1320, 516/78, H 26/09/1325, 517/62, H 17/11/1325, 516/59, H 17/09/1325, 426/66, H 17/12/1319.

Kaynak Eserler, Araştırma ve İnceleme Yayınlar

Adanır, F. (2001). *Makedonya Sorunu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Aksoy, K. F. (2023). Osmanlı Devleti'nde Adliye Teşkilatının Bir Unsuru Olarak Mahkemeler. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 774-796.

Aydın, M. A. (2014). *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*. İstanbul: Klasik Yayınları.

Aydın, M. (1997). *Bulgaristan Komiserliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bayraktar, K. (2014). Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905). *Bilig*, 69, 1-28.

Berkes, N. (2016). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bozkurt, G. (1996). *Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*. Ankara: TTK.

Ceylan, M. (2021). Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Hazırlanışı, Uygulanması ve Kapsamı. *Adalet Dergisi*, 66, 701-726.

Danişmend, İ. H. (1961). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Dikici, A. (2010). Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı. *Karadeniz Araştırmaları*, 6(24), 75-108.

Güllü, R. E. (2018). *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Gümüşsoy, E. (2021). 19. Yüzyıl Sonu ve 2. Yüzyıl Başlarında Manastır Hapishanesi. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25, 137-166.

İmamoğlu, H. V. (2019). *Osmanlı Adliye Teşkilatı'nın Modernleşmesi (1800-1850)*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Karpat, K. H. (2012). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. (R. Boztemur, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.

Koltuk, N. (2024). Makedonya'da Son Islahat: İngiliz-Rus Islahat Tasarısı (8 Mart 1908). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 45, 73-89.

Köseoğlu, M. (2024). Makedonya'da Mezhepçilik ve Milliyetçilik Faaliyetleri ile Kilise ve Mektep Anlaşmazlıkları (1875-1910). Diyarbakır: Şarkiyat Yayınları.

Ortaylı, İ. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi*. İstanbul: Türkler.

Özçelik, A. ve Çolaker, V. (2022). 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başlarında Selanik Hapishanesi. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 6(1), 203-238.

- Özdağ, A. (2014). Son Sadrazamlardan Hüseyin Hilmi Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1855-1923). *Karadeniz Araştırmaları*, 41, 147-159.
- Özkorkut, N. Ü. (2016). *Osmanlı Hukukunda Müdde-i Umumilik*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Saylan, K. (2016). II. Abdülhamid Döneminde Mahkemelerin Islahına Dair Hazırlanan Layihalar ve İsimsiz Bir Layiha Örneği. *Karadeniz*, 31, 265-278.
- Selahaddin, A. (1915). *Makedonya Mes'elesi ve Balkan Harb-i Ahiri*. İstanbul: Kanaat Matbaası.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1999). *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Shaw, S. J. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt: 1*. (M. Harmancı, Çev.). İstanbul: Kitap Deyince Yayınları.
- Toprak, S. (2019). Anglo-Rus İlişkilerinin Yapılandırılması Bağlamında 1908 Reval Görüşmesi. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 2(2), 55-67.
- Yarcı, G. (2013). Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913). *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 76-114.

